

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

**OSMAN B. MUSA ESKİŞEHRÎ’NİN HACAMAT RİSALESİ VE
HADİS KULLANIMI**

**Treatise of Hijama written by Osman b. Musa Eskişehirî and Its Use of
Tradition**

Ekrem YÜCEL

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Elazığ, Türkiye

Dr., Fırat University, Faculty of Theology

Osmaniye, Turkey

yucelekrem66@hotmail.com

ekremyucel@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2548-6743>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.44230>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15.06.2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2020

Cilt / Volume: 28

Sayfa / Pages: 273-309

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

Osman B. Musa Eskişehirî'nin Hacamat Risalesi Ve

Hadis Kullanımı

Ekrem YÜCEL*

Öz

Hacamat risalesinin müellifi, Osmanlı dönemi alimlerinden Eskişehirli Osman b. Musa'dır. Ancak hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bir mukaddime ve üç bâbdan oluşan risale, hacimce küçük olmasına rağmen ihtiva ettiği bilgi ve hadis kullanımı bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Mukaddimedeki hacamatın tarifi, *fasd* ile arasındaki fark ve hacamat yaptıracak kişinin uyması gereken kurallar ele alınmıştır. Birinci bâbda hacamat yaptırmanın zararlı olduğu günler, ikinci bâbda fayda ve fazileti, üçüncü bâbda ise hacamatın mahalleri ile faydalı olduğu günler açıklanmıştır. Müellif, konuyu ele alırken büyük ölçüde hadislere dayanmaktadır. Özellikle hacamatın faydası ve fazileti bölümünde bu durum daha bariz görülmektedir. Kullanılan hadisler, bazen musannif ismi, bazen sahâbî râvi adı zikredilerek nakledilmekte bazen ikisi de belirtilmeden "Bir rivayette böyledir." şeklinde verilmektedir. Rivayetlerin sıhhati hakkında ise herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Hadisler genel olarak *Kütüb-i Sitte*'den seçilmiş olup muteber kaynaklarda yer almayan bazı zayıf rivayetler de vardır. Ayrıca müellifin, özgün yanları olmakla birlikte, Ali el-Kârî'nin *Şemâil* şerhi olan *Cem'u'l-Vesâil fi Şerhi's-Şemâil* isimli eserden faydalandığı anlaşılmaktadır.

273

Anahtar Kelimeler: Hacamat, Fasd, Osman b. Musa, Hadis, Osmanlı Dönemi.

Treatise of Hijama written by Osman b. Musa Eskişehirî and Its Use of Tradition

Abstract

Treatise of Hijama's author is Osman b. Musa Eskişehirî who is one of the scholar in the period of Ottoman Empire. However, it cannot available detailed information about his life. Although small in dimension, treatise that included an introduction and three chapter (bâb) is quite fertile in point of the information it contains and use of tradition. In the introduction, it is discussed definition of hijama and difference of between hijama and *fasd* and rules must be followed by the person who will be hijama. It is explained the days that are harmful to make hijama in the first chapter (bâb) and its benefits and virtues in the second chapter and body organs that will be made hijama and the days that useful in the third chapter. The author has largely based on traditions when studying the subject. Especially, this situation is seen clearly about the benefit and virtue of hijama. The traditions used, it is narrated sometimes by collector name sometimes by mentioning the Companion name sometimes also both without mention "in a transmission is like this". There

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı. yucelekrem66@hotmail.com

is no explanation about reliability of traditions. Generally, traditions are chosen from al-Kutub al-Sittah however, there are also some weak traditions those not in reliable books. Besides, although the author has original aspects, it is understood that he utilized book of Ali al-Kârî called *Cem'u'l-Vesâil fi Şerhi 'ş-Şemâil*, which is the *Şemâil* commentary.

Key Words: Hijama, Phlebotomy, Osman b. Musa, Tradition, The Period of Ottoman Empire.

Giriş

Osmanlı dönemi ilmî mirası ve bunun günümüze taşınması konusunda, akademik çalışmaların giderek artması sevindirici olmakla birlikte, hala katedilmesi gereken mesafelerin varlığı da bir hakikattir. Zira ecdadın ilmî mirasına sahip çıkarak o birikimi değerlendirmek, son derece mühimdir. Bu gayeye matuf, Osmanlı dönemi ulemasından Osman b. Musa Eskişehirî'nin kaleme aldığı *Hacamat Risalesi* muhtevası ve hadis kullanımı açısından çalışmamıza konu edilmiştir. Aktüel değerini hala koruyan ve alternatif tıbbın önemli dallarından olan hacamat meselesini ele almasının yanında, konunun temellendirilmesinde hadislere dayanması da bunda etkili olmuştur. Bu yönüyle çalışma, birçok ilim dalının ilgi alanına hitap etmektedir.

Şunu belirtmemiz gerekir ki çalışmamız, müstakil olarak hacamat konusu olmayıp Osman b. Musa'nın risalesini ve hadis kullanımını incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun için mezkûr mesele, müellifin aktardığı bilgilerle sınırlı tutulacak ve risalenin muhtevası günümüz okurunun anlayacağı bir dille fakat yazarın metnine de sadık kalarak aktarılacaktır. Hadis kullanımı üzerinde ise ayrıca durulacaktır.

274

1. Risalenin Müellifi

Risalenin müellifi Eskişehirli Osman b. Musa'dır (v. ?). İstanbul'daki Sultan Mehmed Han Camii'nde görev yaptığı risalesinden anlaşılmaktadır. Ancak hakkındaki bilgi bununla sınırlıdır. Zira Osmanlı dönemi uleması hakkında geniş malumat barındıran *Şakâik ve Zeyilleri*, *Osmanlı Müellifleri*, *Sicill-i Osmânî* gibi önemli eserler taranmasına rağmen biyografisi tespit edilememiştir.

2. Risalenin Yazılış Amacı ve Nüshaları

Müellif, risalenin yazılış amacını şöyle anlatmaktadır:

“Sultan Mehmed Han Gazi Cami-i Şerif’inde mükerreren *Şemâil-i Şerif* tedris olunduk da bazı ahbâb, hicamete müteallik olan bâbı, Türkçe risale tahrir et deyu

rica ettik de, bu fakir yani Osman b. Musa Eskişehirî afa anhüma el-Muğni dahi tercüme edüb bir mukaddime ve üç bâb üzere tercüme ve inayet-i Bâriyle tertib olundu...”

Yazar, telif sebebini izahta her ne kadar “ ... *tercüme edüb bir mukaddime ve üç bâb üzere tercüme ve inayet-i Bâriyle tertib olundu ...*” dese de risalenin muhtevası, bir metnin tercümesinden daha fazlasıdır. Sadece kullanılan hadis sayıları dikkate alındığında bile risalenin, ilgili kısmın tercümesi olduğunu söylemek, her şeyden önce müellifin emeğini göz ardı etmek olacaktır. Zira *Şemâil*'in hacamat bölümünde Tirmizî, sadece altı hadis tahrîc ederken¹ risalede yirmi sekiz hadis kullanıldığı tespit edilmiştir. Yazar ele aldığı konuyu hadislerle temellendirmiş, verilen diğer bilgilerle de muhtevayı zenginleştirerek müstakil bir hacamat risalesi kaleme almıştır.

Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan risalede, sadece hadis metinleri Arapça orijinal lafızlarıyla verilmiştir. Ancak Arapça nakledilen hadislerin tercümeleri de ayrıca yapılmıştır. Hadisler bazen musannif ismiyle, bazen sahâbî râvi adıyla bazen ikisi de belirtilmeden “Bir rivayette böyledir.” şeklinde nakledilmektedir. Rivayetlerin sıhhati hakkında ise herhangi bir açıklama yapılmamaktadır.

Ülkemizdeki kütüphanelerde farklı el yazma nüshaları bulunan risale, hicri 1277 ve 1300 yıllarında basılmış ve günümüzde de akademik bir çalışmaya konu edilmiştir. İşaret edilen araştırma, hacamat risalesinin tıbbî yönüyle ilgili olmakla birlikte, çok kısa olması hasebiyle muhtevayı bütünüyle yansıtmamaktadır.² Çalışmamızda, biri Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde³ diğeri de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan⁴ el yazmaları ve biri de matbu olmak üzere toplam üç farklı nüshadan istifade edilmiştir. Diğerlerine nazaran daha kâmil olduğu için Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı nüsha, çalışmamıza esas alınacak ve nüsha

¹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa (v. 279), *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*, Thk. Üsâme er-Rahhâl, Dârü'l-Feyhâ, Dımeşk, 1999, 50, (H. No: 353-359), s. 193-195.

² H. 1277 ve 1300 tarihli baskılarda Hacamat Risalesi, başka risalelerle birlikte neşredilmiştir. Araştırmada, bunlar da risalenin parçası zannedilerek ismine eklenmiştir. Bk. Halil Tekiner, “Eskişehirli Osman İbn Musa'nın Risâle-i Hacâmat (1860, 1883) Adlı Kitabı Üzerine Bir İnceleme”, (49-49), **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, 2014, s. 49. Ancak gerek el yazması gerekse matbu nüshalarda risalenin adı Risale-i Hicâmet'tir (Hicâmet Risalesi). Kelimenin aslı hicâmet olmakla birlikte, çalışmamızda günümüzdeki yaygın kullanım dikkate alınarak hacamat kelimesi tercih edilecektir.

³ Osman b. Musa Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 43 Va 1536.

⁴ Osman b. Musa Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, AÜDTCF Kütüphanesi, Üniversite A 302 Koleksiyonu, Konu No: 610.

<http://yazmalar.dtcf.ankara.edu.tr/yazmaeser.php?genel=hacamat&basitAra=1&karakterEslemesi=1&siralama=eserAdi&yetki=Normal&id=10594> (25.05.2020).

farklılıklarına yeri geldikçe dipnotlarda temas edilecektir. Tespit edilen farklar, bazen sadece lafız farkıyla sınırlı kalırken bazen de muhtevayı ve değerlendirmeleri etkileyecek boyutlara ulaşabilmektedir. Özellikle hadis kullanımını, hacamat yaptırmanın zararlı ve faydalı olduğu günler ile hacamatın mahalleri konusunda bu durum daha çok görülmektedir. Nitekim Kütahya'daki nüshada yirmi sekiz hadis varken AÜDTCF Kütüphanesi'ndeki nüshada yirmi altı, 1300 tarihli baskıda ise sadece yirmi bir tane bulunmaktadır. Rivayetlerin musannif veya sahâbî râviye nispetlerinde de buna benzer bir tablo görülmektedir. İçeriği etkileyecek bu vb. nüsha farklılıklarına dipnotlarda işaret edilecektir.

3. Risalenin Muhtevası

Risale bir mukaddime ve üç bâbdan oluşmaktadır. Mukaddimedede hacamatın tarifi, fâsd (neşter ile kan almak) ile hacamat arasındaki fark ve hacamat yaptırmanın sakınması gereken durumlar ele alınmaktadır. Birinci bâbda hacamat yaptırmanın zararlı olduğu günler, ikinci bâbda hacamatın fayda ve fazileti, üçüncü bâbda ise hacamatın mahalleri ile faydalı olduğu günlerden bahsedilmektedir.

Risalenin muhtevası ele alınırken -bazı dezavantajlarına rağmen- müellifin sınıflandırma, başlıklandırma ve konuyu işleyiz tarzı olduğu gibi muhafaza edilecektir. Bununla birlikte konuyu daha anlaşılır kılabilmek için, hacamat yaptırmanın zamanı ile hacamatın mahalleri kısmında, yazarın verdiği bilgiler ayrıca şema ile gösterilecektir.

276

3.1. Mukaddime: Hacamatın Tarifi ve Fâsd ile Arasındaki Fark

Hacamat diye meşhur olan kavram, aslında el-hicâmetü (الحجامة) olup haceme (حجم) fiilinden türemiş kitâbet vezninde bir isimdir. Hicâmet: Ustura, balta ve sair cerrahi aletlerle, fâsd ise neşter ile kan almaya denir.

Soğuk bölgelerde ve soğuk havalarda gençler için fâsd yaptırmak gayet faydalıdır. Çünkü dem-i fasid (kirlî kan) bu durumlarda insanın içinde ve damarlarında, sıcak beldelerde ve sıcak havalarda ise et ile deri arasında cereyan eder. O zaman da hacamat olmak çok faydalıdır. Bundan dolayı Tirmizî'nin *Şemâil*'inde hacamat zikredilmiş lakin fâsd zikredilmemiştir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) çok kere hacamat olmuş ancak fâsd yaptırdığına dair bir kayıt tespit edilememiştir. Hacamat; çocuklar, ihtiyarlar, et ile deri arasında ağrısı ve yeli olanlar için uygundur.

Hacamat yaptıracak şahsın, bir gün önce ve bir gün sonra cima etmemesi, pek soğuk ve pek sıcak yerde bulunmaması, hamama girip sıcakta oturmaması gerekmektedir. Çünkü bazı doktorlar: Bir kişi hacamat olduktan sonra cima eder veya hamama girerse ölmemesine şaşılır, demişlerdir. Hacamat akabinde tuzlu şey yenmemelidir. Eğer yenilirse ya cerahat ya da uyuz hâsıl olur. Ekşi, yoğurt, süt ve buna benzer şeyler yemek de uygun değildir.

Kanı temizlediği için bir miktar sirke içmek münasiptir. Eserde varid olduğuna göre tatlı yemek, bal şerbeti ve az su içmek, uyumamak, hacamatı gün doğduktan sonra ikinci veya üçüncü saatte yaptırmak faydalıdır. Aç karnına şifa iken tok karnına, ishalken ve kusma akabinde zararlıdır. Eğer yaptıracak kişi *safravi mizaç* olursa bir şey yemesi elzemdir.⁵

3.2. Birinci Bâb: Hacamat Yaptırmanın Zararlı Olduğu Günler

İbn Mâce rivayetinde “Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmaktan sakının!” ikazı vaki olduğu için söz konusu günlerde yasaklanmıştır. Zührî rivayetinde ise “Bir kimse çarşamba ve cumartesi günleri hacamat olur da ona abraş illeti (deride alacalık) isabet ederse kendinden başka kimseyi kınamasın” denilmektedir.

277

Bu hadisi, muhaddislerden biri inkâr edip çarşamba günü hacamat olmuş ve abraş hastalığına yakalanmıştır. Doktorlar tedaviden aciz kalmışlar, kendi dahi ümitsizliğe kapılarak -Müslümanlara eza vermemek için- başını alıp dağlara gitmiştir. Bu durumdayken bir gece Peygamberimizi rüyasında görüp O'na: “Ya Rasûlallah (s.a.v) senin hadisine hizmet edenin sonu böyle mi olmalıydı?” diye sormuştur. Peygamberimiz de: “*Ya benim hadisimi inkâr edenin hali ne olmalı?*” demiştir. Muhaddis ise: “Ya Rasûlallah râvisinde zayıflık buldum. Belki uydurmadır diyerek terk ettim.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): “Bana nispet edilen bir haber, eğer amelî konularda olursa onunla amel et.” diye tembih etmiştir. O kimse, tövbe edip rücu edince Peygamberimiz mübarek eliyle yüzünü sıvazlamış, o da şifa bulup memleketine geri dönmüştür.

Şiddetli kış günlerinde ve aşırı sıcaklarda zaruret olmadıkça hacamat yaptırmak uygun değildir. Her ayın ilk gününden on beşinci gününe kadar hatta on beşinci ve otuzuncu günlerde dâhil yaptırılmamalıdır. Bazı doktorlar bunun zararlarını açıklayarak

⁵ 1300 tarihli baskıda çorba içmek de zikredilmiştir. Bk. s. 3.

Hadis Kullanımı

şöyle demişlerdir. Ayın ilk gününde fasd ve hacamat olmak titreme ve ani ölüme sebep olur. İkisinde sıtma ve ra'şeye (titremeye), üçünde setusluka (tembelliğe) neden olur. Dördünde mideyi bozar. Beşinde ani ölüme, altısında göz zayıflığına, yedisinde uyuz, sekizinde dimağ kuruluşuna, dokuzunda hatıra teşvişe (zihin karışıklığı), onunda ağız kokusuna, on birinde nikrise,⁶ on ikisinde beden zayıflığına, on üçünde, on dördünde ve on beşinde böbrek ağrısına sebep olur.

Hacamat yaptırmak, ayın ilk on beş gününde zararlı iken on altı ila yirmi dokuzu arasında şu faydaları vardır: Ayın on altıncı gününde felçten korur. On yedisinde uyuz ve çıbanları giderir. Bir yıl büyük küçük tüm hastalıklardan muhafaza eder. On sekizinde ciğer ağrısı ile baş ağrısını, on dokuzunda ağız kokusunu, yirmisinde sarı suyu giderir. Yirmi birinde endamları güçlendirir. Yirmi ikisinde zeyreklik (akıllılık, anlayış) getirir. Yirmi üçünde ani ölümden emin kılar. Yirmi dördünde gönüldeki karışıklığı giderir. Yirmi beşinde tene kuvvet verir. Yirmi altısında zaruret olmadıkça fasd ve hacamat yaptırılmamalıdır. Yirmi yedisinde sarı suyu giderir. Yirmi sekizinde bedeni güçlendirir. Yirmi dokuzunda aklı artırır.⁷

Risalede hacamatın zamanına dair verilen bilgileri şöyle bir takvimle gösterebiliriz.

PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR
1 Titreme ve ani ölüm	2 Sıtma ve titreme	3 Setusluk (Tembellik)	4 Mideyi bozar	5 Ani ölüm	6 Göz zayıflığı	7 Uyuz
8 Dimağ kuruluşu	9 Zihin karışıklığı	10 Ağız kokusu	11 Nikris	12 Beden zayıflığı	13 Böbrek ağrısı	14 Böbrek ağrısı
15 Böbrek ağrısı	16 Felçten korur.	17 Uyuz ve çıbanları giderir.	18 Ciğer ve baş ağrısını giderir.	19 Ağız kokusunu giderir.	20 Sarı suyu giderir.	21 Endamları güçlendirir.

⁶ Nikris: El ve ayak parmaklarında oluşan ağrı ve şişliklere denir. Bk. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Şifa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 1211.

⁷ Hacamat yaptırmamanın zararlı ve faydalı olduğu günlere dair verilen bilgilerde bazı nüsha farklılıkları tespit edilmiştir. AÜDTCF Kütüphanesi'ndeki nüshada; sekiz, dokuz ve yirmi ikinci günlerdeki fayda veya zarar hiç zikredilmezken, yedisinde zihin karışıklığını, onunda ağız kokusunu giderir. Yirmi üçünde fica (ani) hastalıktan emin kılar. Yirmi sekizinde endamları güçlendirir. Yirmi dokuzunda zeyreklik (akıllılık) getirir. Bk. vr. 8a-9a. 1300 tarihli baskıda ise beşinci ve altıncı günde göz zayıflığına, dokuzunda ve onunda ağız kokusuna, on ikisinde beden zayıflığına sebep olur. On üç, on dört ve on beşinde ağrıyı celb eder. On altısında kuluncu götürür. Yirmi ikisinde aklı artırır. Yirmi dokuzunda zeyreklik (akıllılık) getirir. Bk. s. 5-6.

22 Zeyreklik (akıllılık) getirir.	23 Ani ölümden emin kılar.	24 Gönül karışıklığını giderir.	25 Tene kuvvet verir.	26 Zaruret olmadıkça yapılmamalı	27 Sarı suyu giderir.	28 Bedeni güçlendirir.
29 Akli artırır.	30					

Şekil 1: Hacamat Yaptırmanın Zararlı ve Faydalı Olduğu Günler

Risalede hacamat zamanıyla ilgili haftanın ve ayın günleri hakkında verilen bilgiler birlikte değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılmaktadır. Her ayın ilk on beş ve otuzuncu günü ile çarşamba, cuma, cumartesi ve pazara denk gelen diğer günlerde hacamat yaptırmak zararlıdır. Buna göre hacamat, pazartesi ile başlayan bir ayın sadece 16, 18, 22, 23, 25 ve 29. günlerinde yaptırılabilir. Eğer salı ile başlarsa 17, 21, 22, 24, 28 ve 29. günleri; çarşamba ile başlarsa 16, 20, 21, 23, 27, 28. günleri; perşembe ile başlarsa 19, 20, 22, 26, 27 ve 29. günleri; cuma ile başlarsa 18, 19, 21, 25, 26, 28. günleri; cumartesi ile başlarsa 17, 18, 20, 24, 25, 27. günleri; pazarla başlarsa 16, 17, 19, 23, 24 ve 26. günlerinde yaptırmak mümkündür. Bu durumda, bir ay içerisinde en fazla altı günde hacamat yaptırılabilir. Ayın ilk gününün değişmesi, sayıyı etkilememektedir.

Doktorlar ve müneccimler hacamatın burçlara göre de bazı fayda ve zararlarını açıklamışlardır. Koç, aslan, terazi, akrep ve yay burçlarında faydalıyken; boğa, ikizler, yengeç, başak, oğlak, kova ve balık burçlarında zararlıdır.

279

3.3. İkinci Bâb: Hacamatın Fayda ve Fazileti

Müellif, hacamatın fazilet ve faydasını neredeyse tamamen hadis rivayetleriyle anlatmaktadır. Kullanılan hadisler, ilerleyen sayfalarda tahrîc ve değerlendirmeye tabi tutulacağı için hem tekrara düşmemek hem de meseleyi uzatmamak için bu bölümde risaledeki bilgiler -tam metin verilmeden- ana hatlarıyla işlenecektir.

Buhârî'nin tahrîc ettiği hadiste Hz. Peygamber: “Sizin en faziletli devanız hacamattır.” buyururken Enes rivayetinde “En hayırlı devanız” denilmektedir. İbn Abbas'tan nakledilen hadiste ise “Sizin en hayırlı devanız ağıza konulan ilaç, buruna çekilen enfiye, hacamat ve şurbi müşildir (müşhil ilaçlarıdır)” ifadeleri yer almaktadır.

Enes'ten nakledilen başka bir hadiste Cebrail, hacamat yaptırmayı o kadar çok tavsiye etmiştir ki Hz. Peygamber, bunun zorunlu olduğunu zannetmiştir. Miraç gecesi uğradığı tüm melek toplulukları “Ya Muhammed! Ümmetine hacamat yaptırmayı emret.”

demişlerdir. Tirmizî rivayetinde ise “Hacamatı sürekli yap.” denilmiştir. Rasûlullah (s.a.v), hacamat yapan kişiden sitayişle bahsederek “O ne güzel kuldur.” buyurmuştur. Çünkü haccâm, dem-i fasidi giderir, beli hafifletir ve göze celâ (parlaklık) verir. Hz. Peygamber daima, baş ağrısından şikâyet edene hacamat yaptırmasını, ayak ağrısından şikâyet edene de kına yakmasını tavsiye etmiştir.

Rasûlullah (s.a.v), Hayber’de Yahudi bir kadının zehirlediği koyun etini yediğinde, Cibril hacamat olmasını emretmiş, O da buna icabet etmiştir. İbn Abbas rivayetine göre, bu meseleden dolayı, ihramdayken hacamat olmuştur. Baştan hacamat olmak hastalıkların tedavisinde yardım edicidir. Nitekim Hayber’de zehirlendikten sonra Hz. Peygamber başından hacamat olmuştur. Bazı rivayetlerde ise omuzları arasından üç defa yaptırdığı nakledilmiştir. Zira sıcak bölgelerde veya sıcak zamanlarda zehir, kana hemen karışır ve kan ile damarlarda cereyan ederek kalbe ulaşır. Sırt bölgesi (zahr) kalbe yakın olduğu için Rasûlullah da (s.a.v) sırtından hacamat olmuştur. Zehrin tamamı çıkmadığı için İbn Abbas rivayetinde boynunun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuzu arasından olduğu da nakledilmektedir. Başından ve iki omuzu arasından hacamat olunca “Bir kimse bu uzuvlardan hacamat olursa başka bir tedavi olmasa bile o kişiye zarar vermez.” buyurmuştur. Bunlardan başka Rasûlullah’ın (s.a.v) kırıksız ağrıdan dolayı kalçasının yukarı kısmından ve ikisi boynunun yanındaki damarlardan biri de omuzları arasından olmak üzere, üç defa hacamat olduğu rivayet edilmiştir.

280

Lebîd b. A’sam, Rasûlullah’a (s.a.v) sihir yaptığında Peygamberimiz (s.a.v) başının ortasından hacamat olmuştur. Başka bir hadiste ise Akra’ b. Hâbis, Rasûlullah’a (s.a.v), niçin başının ortasından hacamat olduğunu sorunca, baştan hacamat olmanın baş ve diş ağrısına, gaflet uykusuna (sübate), abraş, cünun ve cüzzam hastalıklarına şifa verdiğini söylemiştir. İbn Abbas rivayetinde ise baştan hacamat olmanın cünun, cüzzam, abraş, uyuklama, baş, diş ve göz ağrıları gibi yedi türlü hastalığa fayda sağladığı zikredilmektedir. Ebu Dâvud rivayetinde, sırt üstü yatınca, başın yere gelen kısmından hacamat olmanın yetmiş iki türlü derde şifa olduğu bildirilmekle birlikte, İbn Sina kafa çukurundan (ense) hacamat olmanın unutmaya sebep olduğunu söylemiştir.⁸

⁸ İbn Sina’nın sözü; zaruret olmadan ve çok çok hacamat olursa demektir. Bk. AÜDTCF nüshası, Vr. 16a; 1300 tarihli baskı s. 8.

3.4. Üçüncü Bâb: Hacamatın Mahalleri ve Hacamat Yaptırmanın Faydalı Olduğu Günler

3.4.1. Hacamatın Mahalleri

Hacamat yaptırmanın sabit bir mahalli olmayıp hastalığın durumuna bağlı olarak bedeninin farklı uzuvlarından yapılabilmektedir. Çünkü her bir bölgeden yapılan hacamat, farklı hastalıklara iyi gelmektedir. Nitekim risaledeki bilgilere göre; baştan (kafa) hacamat olmak, cünun, cüzzam, abraş, uyuklama, baş, diş ve göz ağrısı gibi yedi türlü hastalıktan korur. Boynun iki yanındaki damarlar ile kürek kemikleri arasından olmak, bedendeki hastalıklara şifa verir. Çene altından hacamat yaptırmak, diş, yüz ve boğaz ağrılarına fayda sağlayarak başı hastalıklardan arındırır.⁹ Ayağın üstünden olmak kalça çıbanlarına, incik ağrısına, diz tutmamasına, husyeteyn kaşınmasına fayda sağlar. Göğsün aşağısından olmak, kalça çıbanlarına, nikrise, basurdan kaynaklı sıkıntılara ve dâ'ü'l-fil¹⁰ marazına şifa verir. Mideden hacamat yaptırmak,¹¹ bağırsak ve adet düzensizliğine iyi gelir. Sırtından (omuz) hacamat olmak omuz ve boğaz ağrılarına iyi gelir.

Risalede verilen bilgileri şöyle bir tabloyla gösterebiliriz.

Hacamatın Mahalli	Faydaları
Baş (Kafa)	Cünun, cüzzam, abraş, uyuklama, baş, diş ve göz ağrısı gibi yedi türlü hastalıktan korur.
Boynun iki yanındaki damarlar ile kürek kemikleri arası	Bedendeki hastalığa şifa verir.
Çene Altı	Diş, yüz ve boğaz ağrılarına fayda verir. Ayrıca başı hastalıklardan arındırır.
Ayağın üstü	Kalça çıbanlarına, incik ağrısına, diz tutmamasına, husyeteyn kaşınmasına fayda sağlar.
Göğüs altı	Kalça çıbanlarına, nikris, basurdan kaynaklı sıkıntılara ve dâ'ü'l-fil marazına şifa verir.
Mide	Bağırsak ve adet düzensizliğine iyi gelir.
Sırt (omuz)	Omuz ve boğaz ağrılarına fayda verir.

Şekil 2: Hacamatın Mahalleri

3.4.2. Hacamat Yaptırmanın Faydalı Olduğu Günler

⁹ Diğer nüshalarda çene altından hacamat olmanın faydaları arasında yüz ağrısı ile bıyık ve sakal dökülmesine (Da'u's-Sa'lebe) iyi geldiği de zikredilmektedir. Bk. AÜDTCF, Vr. 16a; 1300 tarihli baskı, s. 8.

¹⁰ Dâ'ü'l-fil: Baldırların fevkalade şişerek kalınlaşması şeklindeki hastalıktır. Bk. Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 833.

¹¹ Mideden hacamat yaptırmak diğer iki nüshada bulunmamaktadır. Bk. AÜDTCF, Vr. 16a; 1300 tarihli baskı s. 8.

Rasûlullah (s.a.v), ayın on yedisi, on dokuzu ve yirmi birinde hacamat olmuş ve uygulamanın mezkûr günlerde yapılmasının kanın galebe çalmasından kaynaklanan tüm hastalıklara şifa olduğunu belirtmiştir. Bu hadis, çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat yaptırmayı yasaklayan diğer hadislerle birlikte ele alınınca ayın on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günlerinin pazartesi, salı veya perşembeye denk gelmesi gerekmektedir. Mezkûr günlere denk gelirse daha faydalıdır ancak yasaklanan günlere tesadüf ederse sakınmak daha münasiptir. Bununla birlikte Ebu Dâvud'un tahrîc ettiği bir hadiste salı günü hacamat olmanın mekruh olduğu zikredilmektedir. Zira salı gününde bir zaman vardır ki onda dem-i munkatı¹² olmaktan korkulur. Ancak başka bir rivayette açken ve ayın on yedisinde şifa, tokken dert, salı gününde ise beden için sıhhat olduğu zikredilmektedir.

4. Risalede Kullanılan Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi

Müellif, hacimce küçük sayılabilecek bu risalede; ikisi hacamat yaptırmının zararlı olduğu günlerde, yirmisi hacamatın fayda ve faziletinde, altısı da hacamat yaptırmının faydalı olduğu günlerde olmak üzere toplam yirmi sekiz hadis kullanmıştır. Çalışmamıza esas alınan nüshanın yedi varak (14 sayfa) olduğu dikkate alınınca, hadis kullanımının oldukça yoğun olduğu söylenebilir. Söz konusu hadisler öncelikle yazarın verdiği sırayla ve şekliyle iktibas edilecek, akabinde ise tahrîc ve değerlendirme yapılacaktır. Nakledilen rivayetlerden bazıları, aynı konuyla ilgili olmakla beraber ihtiva ettiği farklı lafızlardan dolayı diğerlerinden ayrılmaktadır. Nitekim yazar, bazen mezkûr farklılıklardan hareketle konuyu ele almaktadır. Tahrîc esnasında bu hassasiyete azami derecede riayet edilecek ve tespit edilen hadislerin isnad şemaları verilecektir.

4.1. Risalede, hacamat yaptırmının zararlı olduğu günler iki farklı rivayetle temellendirilmiştir. Bunlardan ilki İbn Mâce'den nakledilen Hz. Peygamber'in "Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmaktan sakının!"¹³ ikazını ihtiva eden hadistir.

İbn Mâce'nin, İbn Ömer'den iki farklı senedle tahrîc ettiği hadis, hacamat risalesinde bu şekilde yer almaktadır. Ancak bu ifadeler, uzunca bir hadisin içerisindeki kısa bir bölümdür.

¹² 1300 tarihli baskı da şöyle açıklanmaktadır. Kanın kesilmemesinden veyahut galebe çalmasından korkulur. Bk. s. 9.

¹³ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 2b; AÜDTCF, Vr. 5b; 1300 tarihli baskı, s. 4.

Abdullah b. Ömer, Nâfi'î'den, kanının fazlalaşmasından dolayı, kendisine ne çok yaşlı ne çok küçük olan ve bu işi iyi yapan bir haccâm bulmasını ister. Sebebini de Hz. Peygamber'den duyduğu şu hadisle açıklar: "Aç karnına hacamat olmak daha iyidir ve onda şifa ve bereket vardır. Akli ve hafızayı artırır. Allah'ın ismiyle (bereketiyle) perşembe günü hacamat yaptırın. Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat yaptırmaktan sakının. Pazartesi ve salı günü de hacamat yaptırın. Çünkü o gün Allah'ın Eyyub (a.s)'ı belalardan kurtardığı gündür. Çarşamba günü ise Eyyub (a.s)'ın belaya mübtela olduğu gündür. Cüzzam ve abraş hastalıkları sadece çarşamba günü veya çarşamba gecesi olur."¹⁴

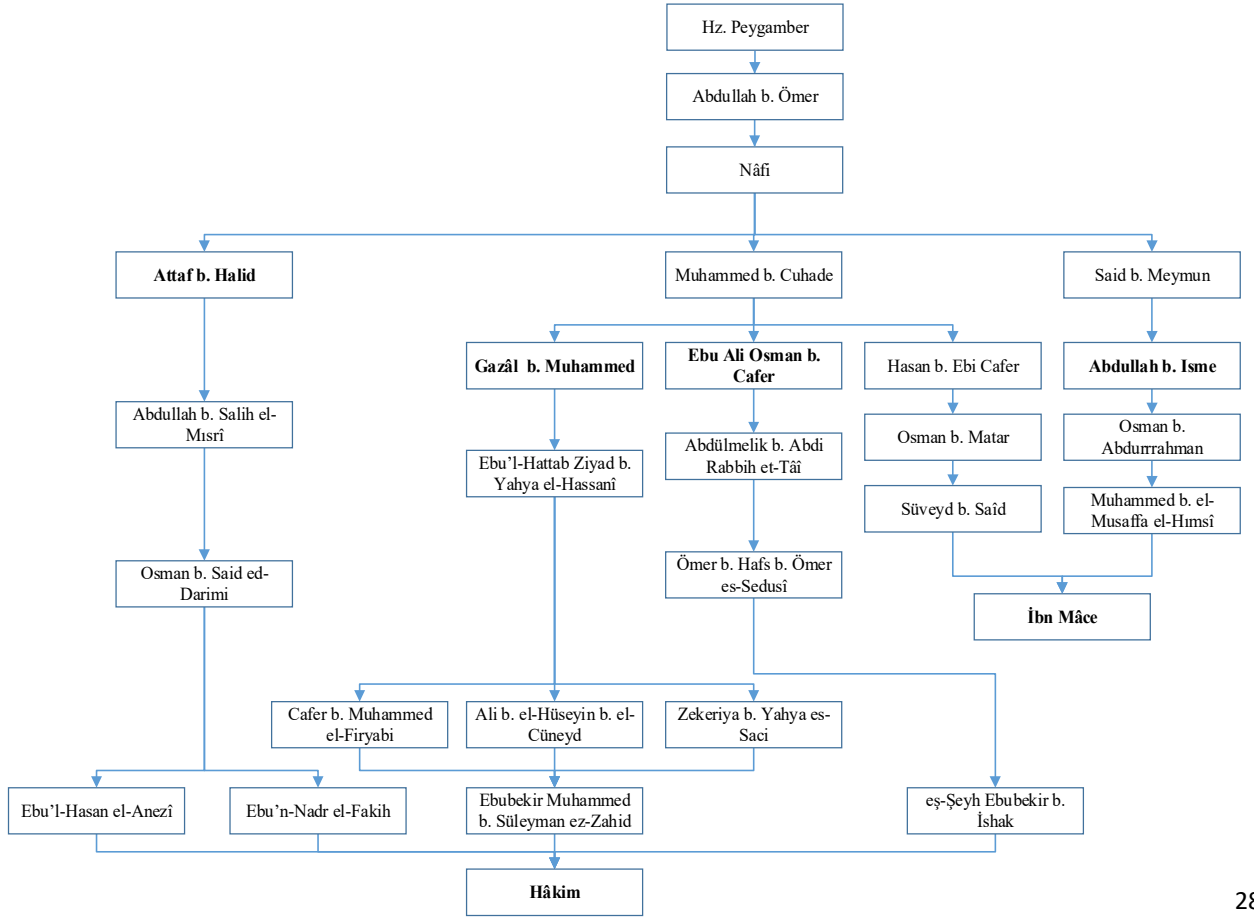
Müellif, tüm hadisi nakletmek yerine, taktik yaparak sadece kendini destekleyecek bölümü vermekle yetinmiştir. İbn Mâce'nin iki senedle tahrîc ettiği hadis Hâkim'in *Müstedrek*'inde üçü merfû¹⁵ biri de; Ebu Ali el-Hâfız ← Abdân el-Ahvâzî ← Muhammed b. Ömer Ali el-Mukaddemî ← Abdullah b. Hişam ed-Destüvâî ← Babası ← Eyyub ← Nâfi'î ← Abdullah b. Ömer tarikiyle mevkuף olarak ¹⁶ bulunmaktadır. Hadisin değerlendirmesine geçmeden önce isnad şemalarının topluca verilmesi yapılacak değerlendirmelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

¹⁴ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvîni (v. 273), **Sünen**, Thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Tıb, 22, H. No: 3487-3488.

¹⁵ Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah (v. 405), **el-Müstedrek ala's-Sahîhayn**, Thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, (Zehebî'nin *Telhis'i* ile birlikte), Tıb, 57, (H. No: 7479); Tıb, 59, (H. No: 7481); Tıb, 145, (H. No: 8255).

¹⁶ Hâkim, Tıb, 58, (H. No: 7480).

Hadis Kullanımı

İbn Hacer ve ondan naklen Ali el-Kârî, mezkûr hadisler hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadırlar. Hacamat günlerini belirleyen İbn Mâce'nin İbn Ömer'den merfû olarak naklettiği bu hadisin iki tariki de zayıftır. Dârekutnî'nin *el-Efrâd*'ında hadisin üçüncü bir isnadı daha vardır ancak o da zayıftır. Aynı eserde sağlam (ceyyid) bir tarikle İbn Ömer'den mevkuf olarak nakledilmiştir.¹⁷ Zehebî ve Mizzî, İbn Mâce'nin naklettiği senedde bulunan Abdullah b. Isme'nin Saïd b. Meymûn'dan naklinin meçhul olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸

Hâkim, Gazâl b. Muhammed ← Muhammed b. Cuhâde ← Nâfi'' tarikiyle naklettiği hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır. Gazâl b. Muhammed'in dışındaki tüm râviler sikadır. Ancak onun hakkında cerh ve ta'dil bilgisine sahip

¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Hacer el-Kinânî (v. 852), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Fuad Abdulbakî, Muhibbuddin el-Hatib, el-Matbaatu's-Selefiyye ve Mektebetuha, Kahire, Trs., C. 10, s. 149. el-Mektebetü's-Şâmile programında *el-Efrâd* isimli eser taranmış ancak bu hadis tespit edilememiştir.

¹⁸ Sindî, Muhammed b. Abdu'l-Hâdî Ebu'l-Hasan, Nureddin, **Hâşiyetü's-Sindî ala Süneni İbn Mâce**, Dâru'l-Ciyl, Trs., C. 2, s. 352. (el-Mektebetü's-Şâmile)

olmadığımız için meçhuldür. Bununla birlikte, müsned ve muttasıl olmaksızın İbn Ömer'in sözü (mevkuf) olarak sahihtir. Zehebî de *Telhis*'te Gazâl b. Muhammed'in meçhul olduğunu belirtmektedir.¹⁹ Hâkim'in Ebu Ali Osman b. Cafer ← Muhammed b. Cuhâde ← Nâfi' kanalıyla tahrîc ettiği hadis hakkında kendisi şöyle demektedir. Osman b. Cafer hariç tüm râviler sikadır ancak onun ne adaletini ne de cerhini biliyorum. Zehebî de bu hadise "vâhin" hükmünü vermiştir.²⁰ İbn Ömer'den mevkuf olarak nakledilen hadisi ise Attâf b. Hâlid el-Mahzûmî, Nâfi' den müsned olarak nakletmiştir.²¹

Müellif, bazı günlerde hacamat yaptırmayı nehyeden İbn Mâce hadisini Zührî'den nakledilen şu rivayetle desteklemektedir.

4.2. Zührî rivayetinde, Hz. Peygamber: "Bir kimse çarşamba ve cumartesi günleri hacamat olur da ona abraş iletir (deride alacalık) isabet ederse kendinden başka kimseyi kınamasın." buyurmuştur.²²

Müellifin Zührî'den naklettiği hadisi, Ma'mer,²³ İbn Ebî Şeybe,²⁴ Hâkim,²⁵ Beyhakî²⁶ ve Bezzâr²⁷ nakletmiştir. Tespit edilen isnadların şeması şu şekilde gösterilebilir.

¹⁹ Hâkim, **Müstedrek** C. 4, s. 234.

²⁰ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 454.

²¹ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 235.

²² Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 2b; AÜDTCF, Vr. 6b; 1300 tarihli baskı, s. 4.

²³ Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (v. 153), **Kitabu'l-Câmi'**, Thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1983, C. 11, s. 29, (H. No: 19816).

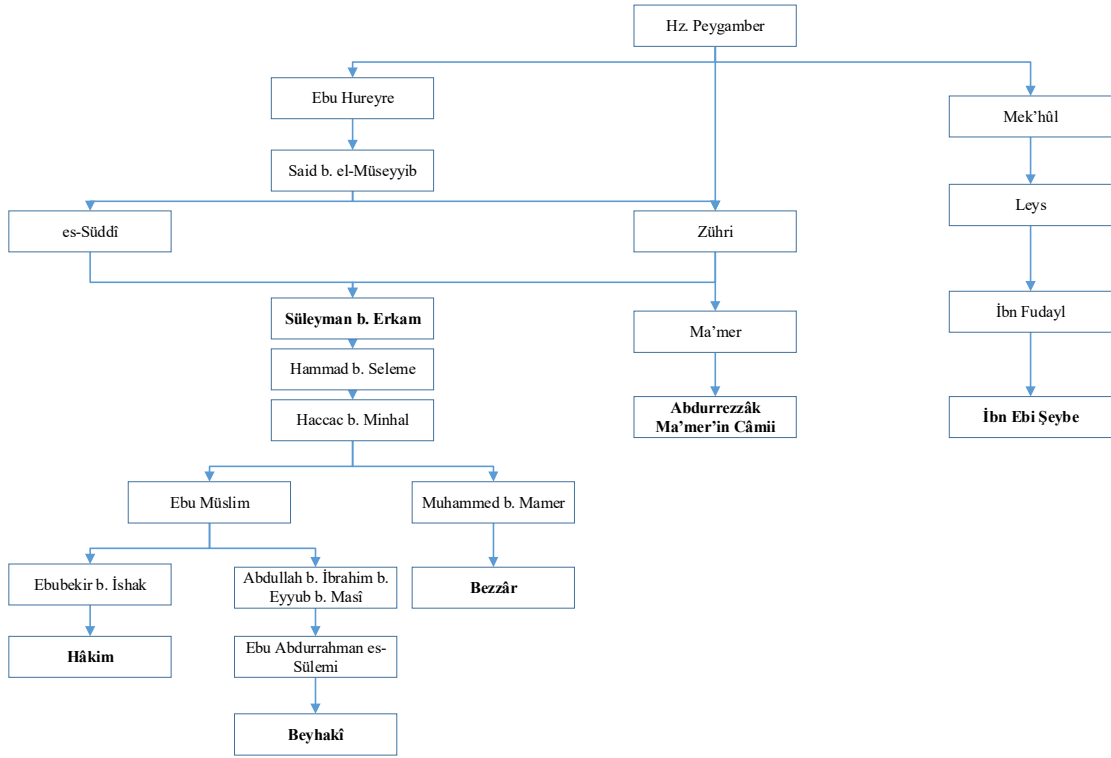
²⁴ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî (v. 235), **Musannef**, Thk. Muhammed Avvâme, Şeriketü Dâri'l-Kible, Cidde 2010, Tıb, 41, (H. No: 24143).

²⁵ Hâkim, **Müstedrek**, Tıb, 146, (H. No: 8256).

²⁶ Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (v. 458), **Sünenü'l-Kübra**, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, Kitabu'd-Dahâyâ, 83, H. No: 19540, C. 9, s. 572-573.

²⁷ Bezzâr, Ebubekir Ahmed b. Amr b. Abdulhâlık el-Atekî (v. 292), **Müsnedü'l-Bezzâr**, Thk. Âdil b. Sa'd, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 2006, C. 14, s. 233, (H. No: 7800).

Hadis Kullanımı

Ma'mer ve İbn Ebî Şeybe mürsel olarak nakledeirken Hâkim, Beyhakî, Bezzâr ise müsned (muttasıl-merfû) olarak tahrîc etmişlerdir. İbn Ebî Şeybe'nin tahrîc ettiği sened için Muhammed Avvâme, mürsel hükmünü vermiş ve Leys b. Ebî Süleym'in ihtilafı ve çok hata yapmasından dolayı da'ifu'l-hadis olduğunu söylemiştir.²⁸ Ebu Dâvud da *Merâsîl*'inde zikrederek hadisin, müsned olarak da nakledildiğini ancak bunun sahih olmadığını belirtmiştir.²⁹

Hâkim, Beyhakî ve Bezzâr'ın senedlerinde yer alan Süleyman b. Erkam hakkında Zehebî metrûk hükmünü vermiş,³⁰ Bezzâr ise bu hadisi Süleyman'dan başkasının Hz. Peygamberden rivayet etmediğini onun da leyyinü'l-hadis olduğunu söylemiştir.³¹ Beyhakî de Süleyman b. Erkam'ın zayıf olduğunu belirttikten sonra hadis hakkında şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Zührî'den, İbn Sem'ân ve Süleyman b. Yezîd de mevsûl olarak nakletmişlerdir. Ancak o tarik de zayıftır. Hasan b. es-Salt ← İbnü'l-Müseyyib ← Ebu Hureyre tarikiyle de merfû olarak nakledilmiştir lakin bu isnad da

²⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, C. 12, s. 135. 24143 nolu hadisin dipnotu.

²⁹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275), **el-Merâsîl**, Thk. Abdulazîz İzzeddin es-Seyrevân, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1986, s. 221.

³⁰ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 454.

³¹ Bezzâr, **Müsnedü'l-Bezzâr**, C. 14, s. 233.

zayıftır. Mahfuz (sahih) olanı Zührî'nin Hz. Peygamber'den (s.a.v) munkatı (mürsel) olarak naklettiğidir.³² İbnü'l-Cevzî, konuyla ilgili verdiği bazı hadislerin izahında Süleyman b. Erkam'ın kezzâb olduğunu, onun hakkında Nesâî, Ebu Dâvud ve Dârekutnî'nin metrûk hükmünü verdiklerini, Ahmed'in ise "leyse bi-şey" ve ondan hadis nakledilmez dediğini aktarmaktadır.³³

Belli günlerde hacamatın yasak olduğunu ifade eden hadislerin seneddeki bazı râvilerden dolayı zayıf sayıldığı anlaşılmaktadır. Hâkim en-Nisâbü'rî, Zehebî, İbn Hacer, Ali el-Kârî ve diğerlerinin değerlendirmeleri dikkate alınınca, bu hadislerin merfû nakillerinin zayıf, ancak İbn Ömer'den mevkufen gelenlerin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hallâl, Ahmed'den bu konudaki hadisler zayıf olsa bile zikredilen günlerde hacamat yaptırmayı kerih gördüğünü nakletmiştir.³⁴ Müellif, her ne kadar hadislerin sıhhati hakkında bir değerlendirmede bulunmasa da, bu hadisleri inkâr ettiği için abraş olan muhaddis kıssasını anlatması, onun da Ahmed'le aynı kanaatte olduğunu ihsas ettirmektedir.

Hacamat yaptırmamanın belli günlerde yasaklanmasını hadislerle temellendiren müellif, en fazla hadisi hacamatın fayda ve fazileti konusunda kullanmaktadır. Hz. Peygamber'in tedavi yöntemlerinden biri olarak hacamatı tavsiye ettiği ve kendisinin de farklı zaman ve durumlarda birçok kere hacamat yaptırdığını ifade eden hadisleri bu bölümde zikretmektedir. Bazen de aynı konu hakkında varid olmuş rivayetler arasındaki lafız farklılıklarını müstakil bir hadis gibi nakletmektedir. Nitekim aşağıdaki örnekler buna delalet etmektedir.

4.3. Buhârî'nin tahrîc ettiği bir hadiste Hz. Peygamber: "إِنَّ أَفْضَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ" yani "Sizin en faziletli devanız hacamattır." buyurmuştur.³⁵

Risalenin kaleme alınmasında Tirmizî'in *Şemâil*'inin etkili olduğu hatırlanınca bu ve bir sonraki hadisin, mezkûr eserin hacamat bâbındaki Enes naklinde vaki olan ... إِنَّ أَفْضَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ veya إِنَّ مِنْ أَمْثَلٍ İN şeklindeki râvinin şekkenden kaynaklı lafız farklılıklarının açıklandığı anlaşılmaktadır. Ancak yazar, Buhârî'nin tahrîc ettiği hadisi إِنَّ أَفْضَلَ İN lafzıyla

³² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübra*, C. 9, s. 573.

³³ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. el-Cevzî (v. 597), *Kitâbu'l-Mevzuât*, Thk. Abdurrahmân Muhammed Osman, Nâşir: Muhammed Abdu'l-Muhsin, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968, C. 3, s. 212.

³⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, C. 10, s. 149.

³⁵ Eskişehirî, *Hacamat Risalesi*, Vahid Paşa, Vr. 4a; AÜDTCF, Vr. 9b; 1300 tarihli baskı, s. 6.

nakletse de Buhârî'de **إِنَّ أَمْتَل**³⁶ şeklinde yer almaktadır. Zira söz konusu kelimeler aynı anlama gelmekle birlikte lafızlar farklıdır. Ancak Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve *Şemâil*'inde **إِنَّ مِنْ أَمْتَل**³⁷ Müslim'de ise **إِنَّ أَفْضَلَ** veya **هُوَ مِنْ أَمْتَل**³⁸ kelimeleriyle tahrîc edilmiştir.

4.4. Enes (r.a) rivayetinde ise “... **خَيْر مَا**” yani “Sizin en hayırlı devanız hacamattır.” şeklinde vaki olmuştur.³⁹

Bu hadiste vaki olan lafız farklılıklarına dair Mîrek⁴⁰ şöyle demektedir: Bu durum râvinin şekkidir ve zannediyorum İsmail b. Cafer'den kaynaklanmıştır.⁴¹ Buhârî hadisi Abdullah b. Mübârek ← Humeyd ← Enes tarikiyle **إِنَّ مِنْ أَمْتَل** lafzıyla Nesâî ise Ziyâd b. Saîd ← Humeyd ← Enes tarikiyle **خَيْر** lafzıyla Mu'temir ← Humeyd tarikinde ise **أَفْضَلَ** lafzıyla şek olmadan tahrîc etmiştir.⁴²

4.5. İbn Abbas (r.a) rivayetinde; “Sizin en hayırlı devanız ağıza konulan ilaç, buruna çekilen enfiye, hacamat ve müşhil ilaçlarıdır.”⁴³

Bu hadisi Tirmizî⁴⁴ ve Ebu Nuaym⁴⁵ tahrîc etmişlerdir. Müellifin naklettiği rivayet ise Tirmizî'nin İbn Abbas'tan tahrîc ettiği uzunca bir hadisin belli bölümüdür. Ancak Ebu Nuaym'ın *Tıbbu'n-Nebevi*'si ile çalışma konumuz olan risaledeki nakil aynıdır. Hadisin tespit edilen isnadlarının şeması ise şu şekildedir.

³⁶ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fi (v. 256), **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Tıb, 13, (H. No: 5696).

³⁷ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa (v. 279), **Sünen**, Thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Buyû, 48, (H. No: 1278); Tirmizî, **Şemâil**, 50, (H. No: 354).

³⁸ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri (v. 261), **el-Câmiu's-Sahîh**, Thk. Halil b. Me'mun Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010, Musâkât, 62-63, (H. No: 1577).

³⁹ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4a; AÜDTCF, Vr. 9b; 1300 tarihli baskıda bulunmamaktadır.

⁴⁰ Hakkında bilgi için Bk. H. Bekir Karlığa, “Muhammed b. Mübârekşah”, **DİA**, (559-560), İstanbul, 2005, C. 30, s. 559.

⁴¹ Zira Şemâildeki sened Ali b. Hucr ← İsmail b. Cafer ← Humeyd ← Enes şeklindedir. Bk. Tirmizî, **Şemâil**, 50, (H. No: 354).

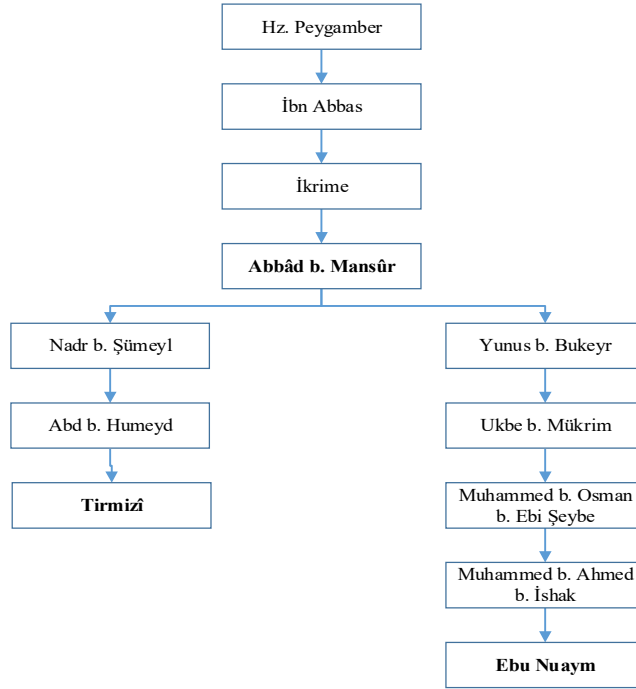
⁴² Ali el-Kâri, İbn Sultan Muhammed (v. 1014), **Cem'u'l-Vesâil fi Şerhi's-Şemâil**, el-Matbaatü's-Şerefiye, Mısır, 1318, C. 2, s. 176.

⁴³ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4a; ÜDTCF nüshasında ve 1300 tarihli baskıda bulunmamaktadır.

⁴⁴ Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 12, (H. No: 2053).

⁴⁵ Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk el-İsfehânî (v. 430), **et-Tıbbu'n-Nebevi**, Thk. Mustafa Hıdır Dönmez et-Türkî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006, 35, (H. No: 179), s. 285-286.

Hadis Kullanımı

Tirmizî hadisi naklettikten sonra hasen-garib hükmünü vermiş ve sadece Abbâd b. Mansûr kanalıyla biliriz, demiştir.⁴⁶ İki tarikte de bulunan Abbâd b. Mansûr hakkında sekizinci hadiste açıklama yapılacağı için burada herhangi bir değerlendirmede bulunulmayacaktır.

289

Risalede hacamat yaptırmanın en hayırlı tedavi yöntemi veya yöntemlerinden biri olduğunu ifade eden hadislerden sonra, bunu Hz. Peygambere Cebrail'in veya diğer meleklerin tavsiye ettiğini bildiren rivayetler nakledilmektedir.

4.6. Enes'ten (r.a) rivayet olduğuna göre; Hz. Peygamber: “Allah’a kasem ederim ki dostum Cebrail bana hacamatı çok tavsiye etti. Hatta ben hacamatın zorunlu olduğunu zannettim.”⁴⁷

Müellifin naklettiği şekliyle hadis, tasnif dönemi eserlerinden hiçbirinde tespit edilememiştir. Ancak *Şemâil*'in bazı şerhleri⁴⁸ ile Deylemî'de senedsiz olarak Enes'ten gelen uzunca bir hadisin içerisinde bulunmaktadır.⁴⁹ Senedi tespit edilemediği için

⁴⁶ Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 12, (H. No: 2053).

⁴⁷ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4a; AÜDTCF, Vr. 9b-10a; 1300 tarihli baskı, s. 6.

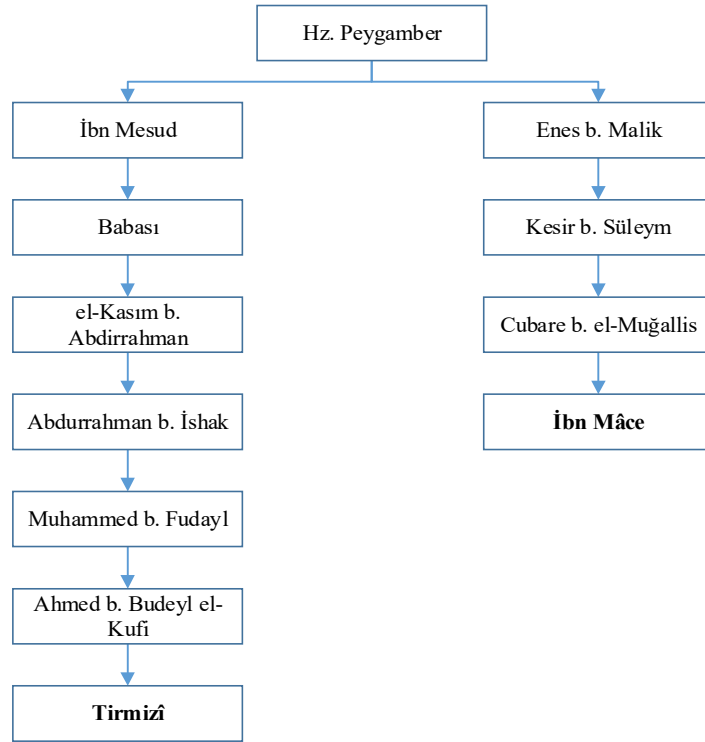
⁴⁸ Ali el-Kâri, **Cem'u'l-Vesâil**, C. 2, s. 179; İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbuddin Ahmed (v. 974), **Eşrefü'l-Vesâil ila Fehmi's-Şemâil**, Thk. Ebu'l-Fevâris Ahmed b. Ferid el-Mezîrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 526.

⁴⁹ Deylemî, Ebu Şuca' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye (v. 509), **el-Firdevs bi Me'suri'l-Hitâb**, Thk. Es-Saîd b. Besyûnî Za'lûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, C. 2, s. 153, (H. No: 2776).

hakkında kesin hüküm verilemese de temel hadis kaynaklarında bulunmadığından dolayı en azından zayıf olduğu ifade edilebilir.

4.7. İbn Mâce'nin tahrîc ettiği hadiste Hz. Peygamber: “Miraç gecesi uğradığım her melek topluluğu bana: ‘Ya Muhammed! Mutlaka ümmetine hacamat yaptırmalarını emret’ dediler.”⁵⁰

İbn Mâce⁵¹ ve Tirmizî’de⁵² tespit edilen hadisin isnad şeması şu şekildedir.

290

Tirmizî hadisi naklettikten sonra “İbn Mesud’un rivayeti olarak hasen-garibtir.”⁵³ değerlendirmesini yapmıştır.

4.8. Tirmizî rivayetinde “عَلَيْكَ بِالْحَجَامَةِ” yani “hacamatı sürekli yap” dediler şeklinde geçmektedir.⁵⁴

Hadisi Tirmizî⁵⁵ ile birlikte İbn Mâce,⁵⁶ Ahmed b. Hanbel,⁵⁷ İbn Ebî Şeybe⁵⁸ ve Hâkim⁵⁹ de tahrîc etmiştir. Sözü edilen eserlerdeki isnadların şeması şu şekildedir.

⁵⁰ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4a-4b; AÜDTCF, Vr. 10a; 1300 tarihli baskı, s. 6.

⁵¹ İbn Mâce, **Sünen**, Tıb, 20, (H. No: 3479); Ali el-Kâri, **Cem’u’l-Vesâil**, C. 2, s. 179; İbn Hacer el-Heytemî, **Eşrefü’l-Vesâil**, s. 526.

⁵² Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 12, (H. No: 2052).

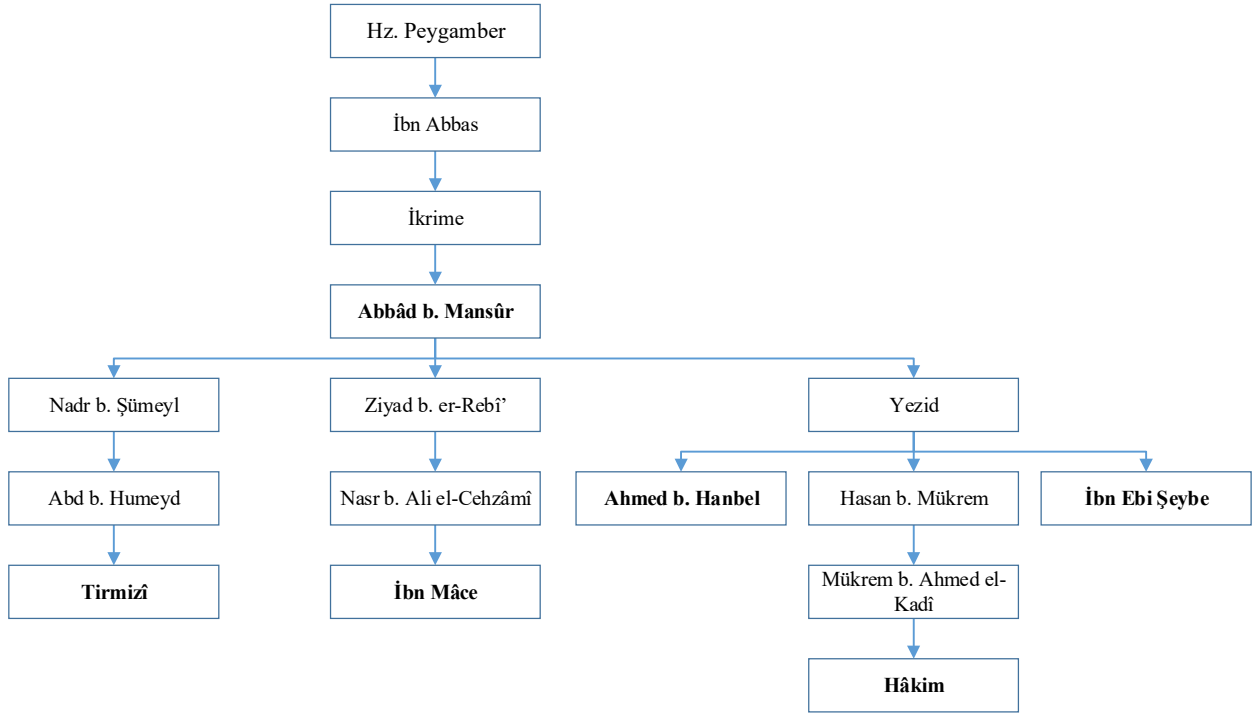
⁵³ Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 12, (H. No: 2052).

⁵⁴ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4b; AÜDTCF, Vr. 10b; 1300 tarihli baskıda bulunmamaktadır.

⁵⁵ Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 12, (H. No: 2053); İbn Hacer el-Heytemî, **Eşrefü’l-Vesâil**, s. 526.

⁵⁶ İbn Mâce, **Sünen**, Tıb, 20, (H. No: 3477).

Hadis Kullanımı

Hadisin müşterek râvisi olan Abbâd b. Mansûr bazı tenkitlere maruz kalmıştır. Yahya onun hakkında “leyse bi-şey”, Ali b. el-Cüneyd, metrûk, Nesâî ise zayıf demiştir.⁶⁰ İbn Ebî Hâtim de *İlel*'inde şöyle demektedir: Babama, Ziyâd b. er-Rebî'in Abbâd b. Mansûr ← İkrime ← İbn Abbas ← Hz. Peygamber tarikiyle naklettiği: “...Hacamatı sürekli yap, dediler” hadisi hakkında sordum. Babam da: “Bu hadis münkerdir.” dedi. Sözü edilen tarik, İbn Mâce'nin naklettiği isnaddır. Ayrıca babam şöyle dedi: Denilir ki Abbâd b. Mansûr, İbrahim b. Ebî Yahya ← Dâvud b. Husayn ← İkrime ← İbn Abbas tarikiyle bir cüz almıştır ve onda münker olanlar bulunmaktadır. Bu hadis de onlardandır.⁶¹ Ancak hem “denilir ki” lafzının temriz sığası olması hem de hadisin, tespit ettiğimiz kaynaklarda Abbâd b. Mansûr'un münker hadisleri ihtiva eden cüzü aldığı söylenen senedle nakledilmemesi bu ihtimalin zayıf olduğunu göstermektedir.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadis, Kahire 1995, C. 3, s. 408-411, (H. No: 3316).

⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, Tıb, 42, (H. No: 24151).

⁵⁹ Hâkim, **Müstedrek**, Tıb, 51, (H. No: 7473).

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali (v. 597), **İlelül-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye**, Thk. İrşâdu'l-Hak el-Eserî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, C. 2, s. 876-877, (H. No: 1467).

⁶¹ İbn Ebî Hâtim, Ebu Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî (v. 327), **Kitâbu'l-İlel**, Thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid ve Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysî, Mektebetü'l-Melik Fahd, Riyad, 2006, C. 6, s. 17, (H. No: 2274).

Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe ve Hâkim'in tariklerinde Abbâd b. Mansûr'dan Ziyâd b. er-Rebî değil Yezîd, Tirmizî'de ise Nadr b. Şumeyl nakletmektedir. Zira Tirmizî kendi nakline hasen-garib hükmünü vermiş sadece Abbâd b. Mansûr'un hadisi ile bilmekteyiz demiştir.⁶² Muhakkik Ahmed Muhammed Şâkir ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki hadisin sahih, Abbâd b. Mansûr'un da sika olduğunu belirterek: "Abbâd'ın İkrime'den sema yoluyla aldığı hadisler vardır, bu hadisi de sema yoluyla almıştır." demektedir.⁶³ İbn Ebî Şeybe de hadisi aynı isnadla nakletmiştir. Hâkim, kendi nakli için sahîhu'l-isnad derken Zehebî de sahih değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶⁴

Hacamat yaptırmanın faziletini yukarıdaki hadislerle anlatan müellif, bundan sonra hacamatın faydalarından bahseden rivayetleri aktarmaya başlamıştır. Bu bağlamda önce kavli hadisleri, akabinde farklı zaman ve durumlarda Hz. Peygamberin hacamat olduğunu bildiren uygulamalarını (fiillerini) nakletmiştir.

4.9. Ebu Dâvud'un tahrîc ettiği hadiste Hz. Peygamber: "Haccâm ne güzel kuldur. O, dem-i fasidi giderir, beli hafifletir ve göze celâ (parlaklık) verir." buyurmuştur.⁶⁵

Yazarın Ebu Dâvud'dan naklettiği bu hadis *Sünen*'inde tespit edilememiştir.⁶⁶ Ancak Tirmizî,⁶⁷ İbn Mâce,⁶⁸ Hâkim⁶⁹ ve Taberânî'de⁷⁰ yer almaktadır. Sözü edilen kaynaklardaki isnadların şeması şu şekildedir.

⁶² Tirmizî, *Sünen*, Tıb, 12, (H. No: 2053).

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 3, s. 408. 3316 nolu hadisin dipnotu.

⁶⁴ Hâkim, *Müstedrek*, C. 4, s. 233.

⁶⁵ Eskişehirî, *Hacamat Risalesi*, Vahid Paşa, Vr. 4b; AÜDTCF nüshasında Tirmizî'den nakledilmektedir ki kaynaklara göre doğrusu budur. Bk. Vr. 10b; 1300 tarihli baskıda ise musannif ve ravi ismi zikredilmemektedir. Bk. s. 6.

⁶⁶ Ali el-Kâri, Şemâil şerhinde aynı hadisi Tirmizî'nin tahrîc ettiğini söylemektedir. Bk. *Cem'u'l-Vesâil*, C. 2, s. 179.

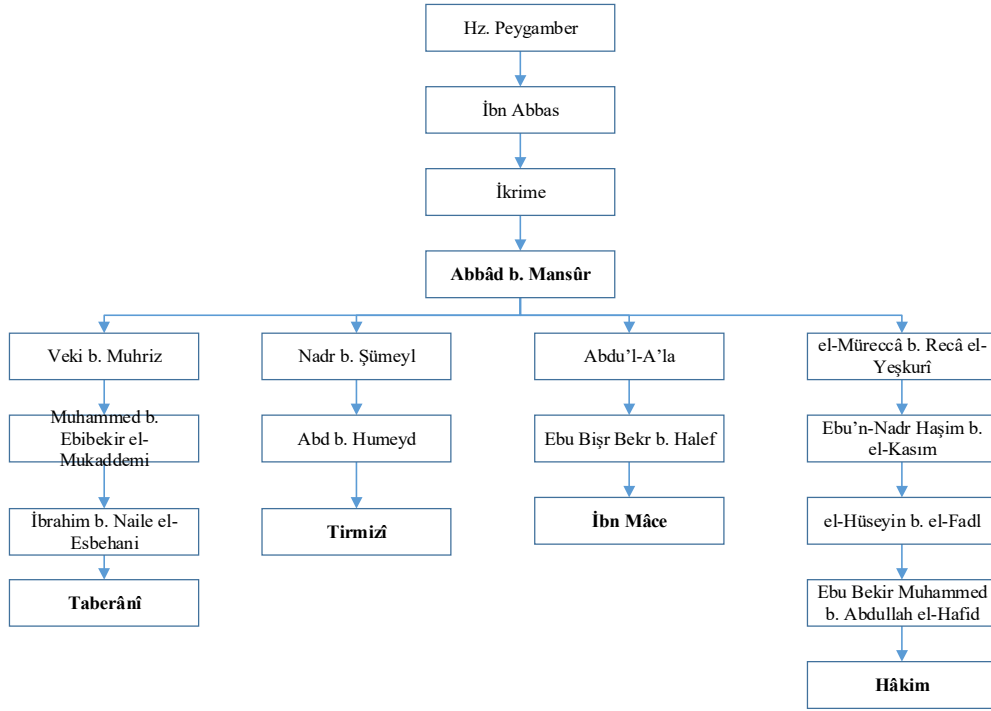
⁶⁷ Tirmizî, *Sünen*, Tıb, 12, (H. No: 2053).

⁶⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Tıb, 20, (H. No: 3478).

⁶⁹ Hâkim, *Müstedrek*, Tıb, 61, (H. No: 7483).

⁷⁰ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (v. 360), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Thk. Hamdi Abdulmecid es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, Trs., C. 11, s. 326, (H. No: 11893).

Hadis Kullanımı

Bir önceki hadiste olduğu gibi yine müşterek râvi Abbâd b. Mansûr'dur. Ancak hakkındaki değerlendirmeler bir önceki hadiste verildiği için burada tekrardan sarfı nazar edilecektir. Tirmizî kendi naklinin hasen-garib olduğunu ve sadece Abbâd b. Mansûr'un hadisiyle bilindiğini⁷¹ söylemiştir. Hâkim tahrîc ettiği hadis için sahihu'l-İsnaddır ancak Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir derken Zehebî *Telhîs*'te sükût etmiştir.⁷²

4.10. Ebu Dâvud'un tahrîc ettiği hadise göre: "Her ne zaman biri Rasûlullah'a (s.a.v) baş ağrısından şikâyet etse ona hacamat yaptırmasını, ayak ağrısından şikâyet etse ona da kına yakmasını söylerdi".⁷³

Hadisi Ebu Dâvud⁷⁴ ile birlikte Ahmed b. Hanbel⁷⁵ ve Hâkim de⁷⁶ tahrîc etmişlerdir. Zehebî *Telhîs*'te, Hâkim'in nakli için herhangi bir hüküm belirtmezken⁷⁷ kendisi sahihu'l-İsnad olduğunu ancak Buhârî ile Müslim'in tahrîc etmediklerini belirtmiştir.⁷⁸ Tespiti yapılan isnadların şeması şu şekildedir.

⁷¹ Tirmizî, **Sünen**, Tıb, 12, (H. No: 2053).

⁷² Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 235.

⁷³ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4b; AÜDTCF, Vr. 11a; 1300 tarihli baskıda musannif ismi zikredilmemektedir. Bk. s. 7.

⁷⁴ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275), **Sünen**, Thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kâmil Karabelli, Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye, Dimeşk 2009, Tıb, 3, (H. No: 3857).

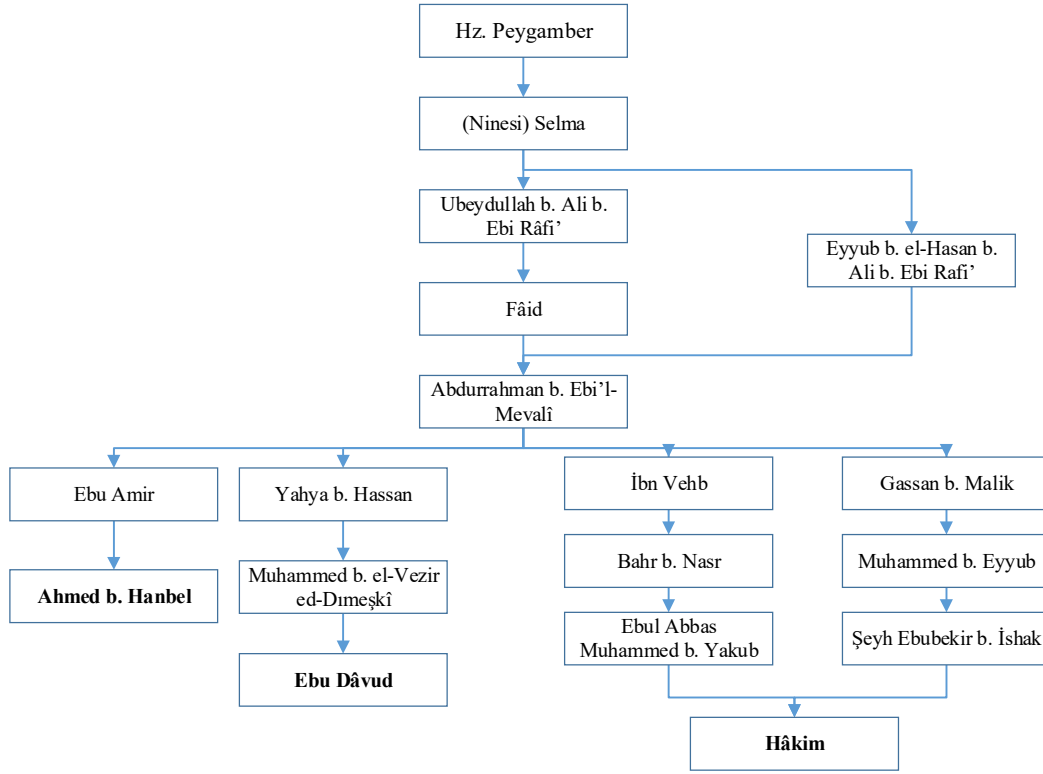
⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, H. No: 27617.

⁷⁶ Hâkim, **Müstedrek**, Marifetü's-Sahâbe, 2426, (H. No: 6828); Tıb, 136, (H. No: 8246).

⁷⁷ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 43.

⁷⁸ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 452.

Hadis Kullanımı

4.11. Rasûlullah (s.a.v), Hayber’de Yahudi bir kadının ağıladığı koyun etini yediğinde Hz. Peygamber: “Yahudi bir kadının yemeğini yediğimde Cebrail bana hacamat olmamı emretti. Ben de hacamat oldum.” demiştir.⁷⁹

294

Rivayet, risaledeki lafızlarla tasnif dönemi hadis eserlerinde tespit edilememiştir. Ancak Ömer b. Hafs ← Ebân ← Enes ← Hz. Peygamber tarikiyle sadece İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında bulunmaktadır.⁸⁰

4.12. İbn Abbas rivayetinde; “Rasûlullah (s.a.v), Hayber’de Yahudi bir kadının zehirlediği koyun etinden yediği için ihramda iken hacamat oldu.”⁸¹

Hadisi Ahmed b. Hanbel⁸² ve İbn Sa’d⁸³ aşağıdaki senedle nakletmişlerdir.

⁷⁹ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4b; AÜDTCF nüshasında “Cebrail bana hacamat olmamı emretti. Ben de hacamat oldum” kısmı hafzedilerek “Hz. Peygamber hacamat oldu.” şeklindedir. Bk. Vr. 11b; 1300 tarihli baskıda ise bulunmamaktadır.

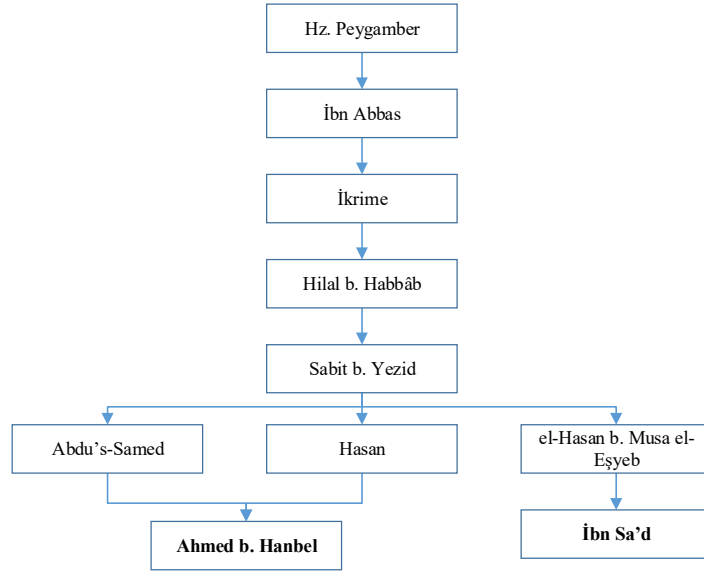
⁸⁰ İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî (v. 230), **Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr**, Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire, 2001, C. 1, s. 384-385.

⁸¹ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 4b; AÜDTCF, Vr. 11b; 1300 tarihli baskı, s. 7.

⁸² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 3, s. 478, (H. No: 3547).

⁸³ İbn Sa’d, **Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr**, C. 1, s. 383.

Hadis Kullanımı

Risalede, Hz. Peygamberin hayatından seçilen örneklerle bir yandan hacamat uygulamasının faydaları ele alınırken diğer yandan hangi uzuvlardan hacamat olduğu bilgisi nakledilerek hacamatın mahalleri tayin edilmektedir. Bu bağlamda kafadan, iki omuz arasından, boynun iki tarafındaki damarlardan, kalçanın yukarı kısmından ve ense çukurundan hacamat yaptırmakla ilgili hadisler nakledilmektedir.

4.13. Enes (r.a) rivayetinde, Hz. Peygamber: “Baştan hacamat olmak hastalıkların tedavisinde yardım edicidir. Ben Hayber’de ağulu et yediğimde Cibril bana hacamat olmamı emretti ben de başımdan hacamat oldum.” buyurmuştur.⁸⁴

295

Müellifin naklettiği şekliyle ilk dönem kaynaklarından sadece İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında Ömer b. Hafs ← Ebân ← Enes ← Hz. Peygamber tarikiyle tespit edilmiştir.⁸⁵

4.14. Hâkim ve Abdurrezzâk rivayetlerinde “Rasûlullah (s.a.v) Hayber’de zehirlenince omuzları arasından üç defa hacamat oldu.”⁸⁶ denilmektedir.

Yazar hadisi bu şekilde nakletse de söz konusu rivayet Hâkim’de tespit edilememiştir. Abdurrezzâk’ta ise Hz. Peygamber’in (s.a.v) omuzları arasından hacamat olduğu zikredilmekle birlikte üç defa olduğu tasrih edilmemiştir.⁸⁷

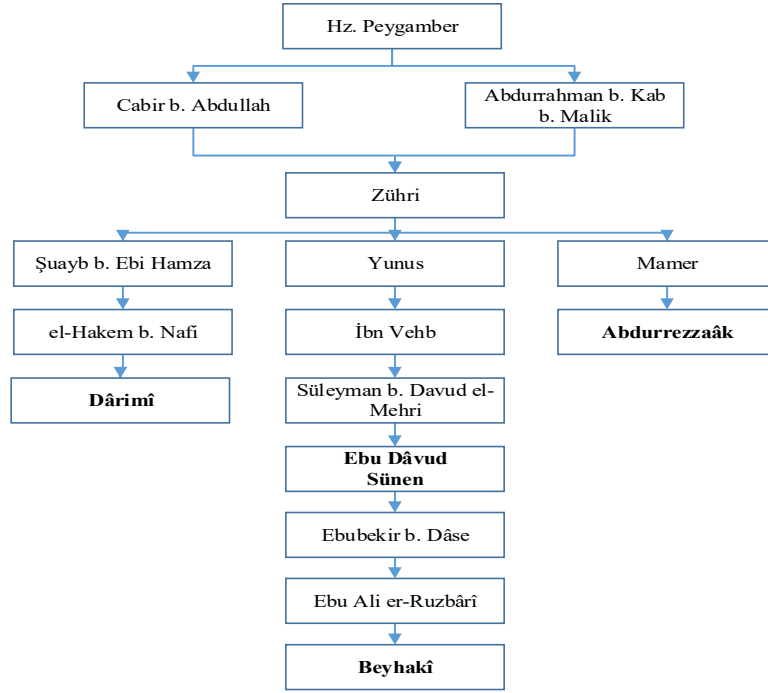
⁸⁴ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5a; AÜDTCF, Vr. 12a; 1300 tarihli baskıda bulunmamaktadır.

⁸⁵ İbn Sa’d, **Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr**, C. 1, s. 384-385.

⁸⁶ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5a; AÜDTCF, Vr. 12b; 1300 tarihli baskıda musannif ve ravi ismi zikredilmeden nakledilmiştir. Bk. s. 7.

⁸⁷ Abdurrezzâk, Ebu Bekir b. Hemmâm es-San’ânî (v. 211), **Musannef**, Thk. Habîbu’r-Rahman el-A’zamî, el Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1983, Kitabu Ehli’l-Kitâb, 37, H. No: 10019, C. 6, s. 66; İbn Hacer el-Heytemî, **Eşrefü’l-Vesâil**, s. 526.

Hadisi Abdurrezzâk'tan başka Ebu Dâvud,⁸⁸ Dârimî⁸⁹ ve Beyhakî de⁹⁰ *Sünen*'lerinde tahrîc etmişlerdir. Abdurrezzâk'ta olduğu gibi mezkûr kaynaklarda da Hz. Peygamberin Hayber'de zehirli koyun etini yedikten sonra omuzları arasından hacamat olduğu zikredilmekte ancak üç defa yaptırdığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Hadisin tespit edilen isnadlarının şeması şu şekildedir.

Şuayb Arnaût, Ebu Dâvud nakline sahih li gayrihi demiştir. Çünkü İbn Şihab'ın Câbir'den semaı bulunmadığından isnad, inkıtadan dolayı zayıftır. Ancak hadisin farklı şâhidleri de bulunduğu⁹¹ için bu hükmü vermiştir. Beyhakî de hadisi, hocaları kanalıyla Ebu Dâvud'dan nakletmiştir.

Hz. Peygamberin zehirlendikten sonra omuzları arasından hacamat yaptırmasının sebebi risalede şöyle açıklanmaktadır. Sıcak bölgelerde veya sıcak zamanlarda zehir, kana hemen karışır ve kan ile damarlarda cereyan ederek kalbe ulaşır. Sırt bölgesi (zahr) kalbe yakın olduğu için Rasûlullah da (s.a.v) sırtından hacamat olmuş ancak zehrin tamamı çıkmadığı için İbn Abbas rivayeti vaki olmuştur.⁹²

⁸⁸ Ebû Dâvûd, **Sünen**, Kitabu'd-Diyât, 6, (H. No: 4510).

⁸⁹ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Behrâm es-Semerkandî (v. 255), **Sünen**, Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğni, Riyad, 2000, C. 1, s. 208-209, (H. No: 69).

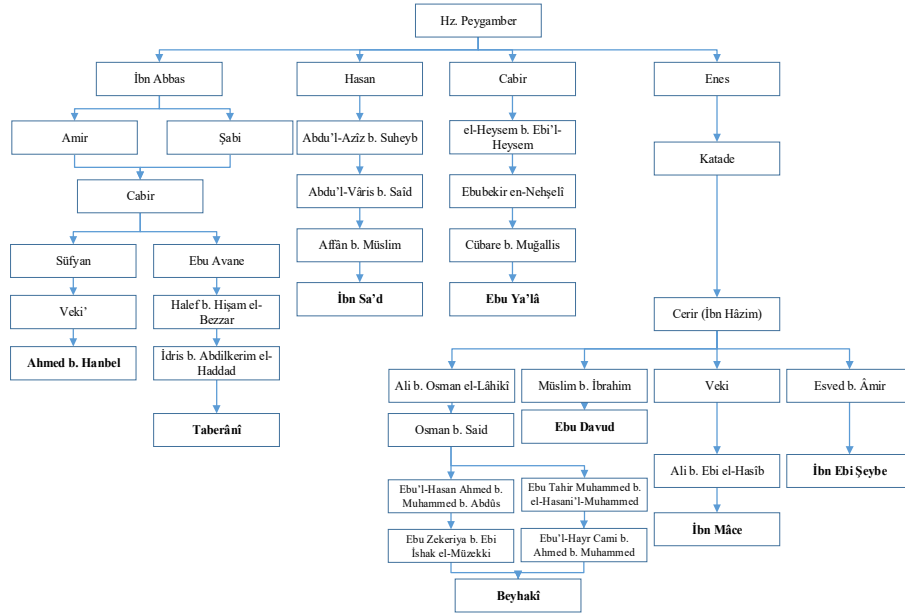
⁹⁰ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, Kitabu'l-Cinâyât, 23, H. No: 16008, C. 8, s. 83.

⁹¹ Ebu Dâvud, **Sünen**, c. 6, s. 565.

⁹² Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5a.

4.15. İbn Abbas rivayetinde, “Rasûlullah (s.a.v) boynunun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuzu arasından hacamat oldu.”⁹³

Bu rivayet İbn Abbas'tan başka Enes, Hasan ve Câbir'den de nakledilmiştir. Ebu Dâvud,⁹⁴ İbn Mâce,⁹⁵ Ahmed b. Hanbel,⁹⁶ İbn Ebî Şeybe,⁹⁷ Taberânî,⁹⁸ Ebu Ya'lâ,⁹⁹ Beyhakî¹⁰⁰ ve İbn Sa'd¹⁰¹ farklı senedlerle nakletmişlerdir. Mezkûr kaynaklardaki isnadların şeması şu şekilde gösterilebilir.

Ebu Dâvud nakli için Şuayb Arnaût, isnadı sahihtir demiş¹⁰² Hüseyin Selim Esed ise Ebu Ya'lâ tarihinin zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁰³

4.16. Kebşe el-Enmârî'den nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) kafasından ve iki omuzu arasından hacamat olduktan sonra: “Bir kimse bu uzuvlardan hacamat olursa başka bir tedavi olmasa bile o kişiye zarar vermez.” buyurmuştur.¹⁰⁴

Hadisi Ebu Dâvud¹⁰⁵ ve Beyhakî¹⁰⁶ şemadaki isnadlarla tahrîc etmişlerdir.

⁹³ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5a; AÜDTCF, Vr.14a; 1300 tarihli baskı, s. 7.

⁹⁴ Ebû Dâvûd, **Sünen**, Tıb, 4, (H. No: 3860).

⁹⁵ İbn Mâce, **Sünen**, Tıb, 21, (H. No: 3483); Şemail,

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 2, s. 516, (H. No: 2091).

⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, Tıb, 14, (H. No: 23969).

⁹⁸ Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, C. 12, s. 96, (H. No: 12587).

⁹⁹ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî (v. 307), **Müsned**, Thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1992, C. 4, s. 144, (H. No: 2205).

¹⁰⁰ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, Kitabu'd-Dahâyâ, 82, (H. No: 9533), C. 9, s. 571.

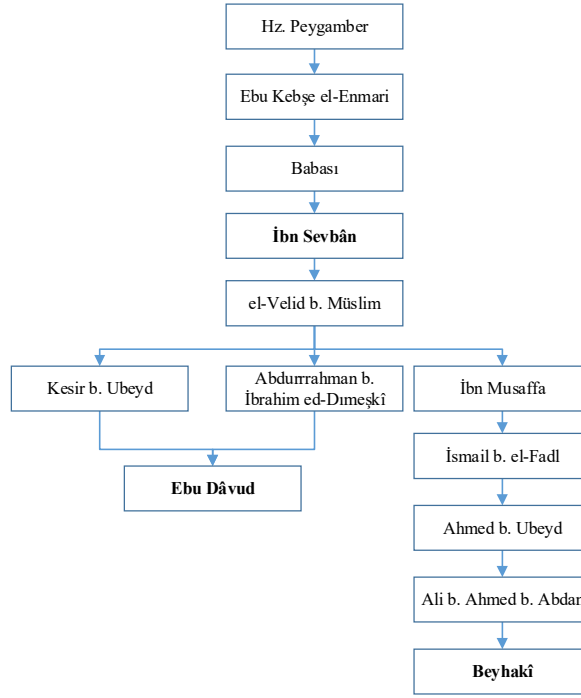
¹⁰¹ İbn Sa'd, **Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 1, s. 384.

¹⁰² Ebû Dâvûd, **Sünen**, C. 6, s. 10.

¹⁰³ Ebû Ya'lâ, **Müsned**, C. 4, s. 144.

¹⁰⁴ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5a-5b; AÜDTCF nüshasında ve 1300 tarihli baskıda bulunmamaktadır.

Hadis Kullanımı

Şuayb Arnaût, Ebu Dâvud'un naklettiği hadisin isnadının iki sebepten dolayı zayıf olduğunu söylemiştir. Birincisi İbn Sevbân, hakkında ihtilaf edilen biridir. Bazıları onu tevsik ederken bazıları da zayıf saymıştır. İkincisi ise hadis mürseldir. Çünkü Sâbit b. Sevbân'ın sahâbeden birinden semâı olduğu zikredilmemiştir.¹⁰⁷

298

4.17. Câbir'den nakledildiğine göre; Rasûlullah (s.a.v), kırıksız ağrıdan nâşi kalçasının yukarı kısmından hacamat olmuştur.¹⁰⁸

Hadisi Ebu Dâvud¹⁰⁹ Beyhakî¹¹⁰ ve Nesâî¹¹¹ aşağıdaki isnad şemasıyla nakletmişlerdir.

¹⁰⁵ Ebu Dâvud, **Sünen**, Tıb, 4, H. No: 3859.

¹⁰⁶ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, Kitabu'd-Dahâyâ, 82, (H. No: 19534), C. 9, s. 571.

¹⁰⁷ Ebu Dâvud, **Sünen**, c. 6, s. 10.

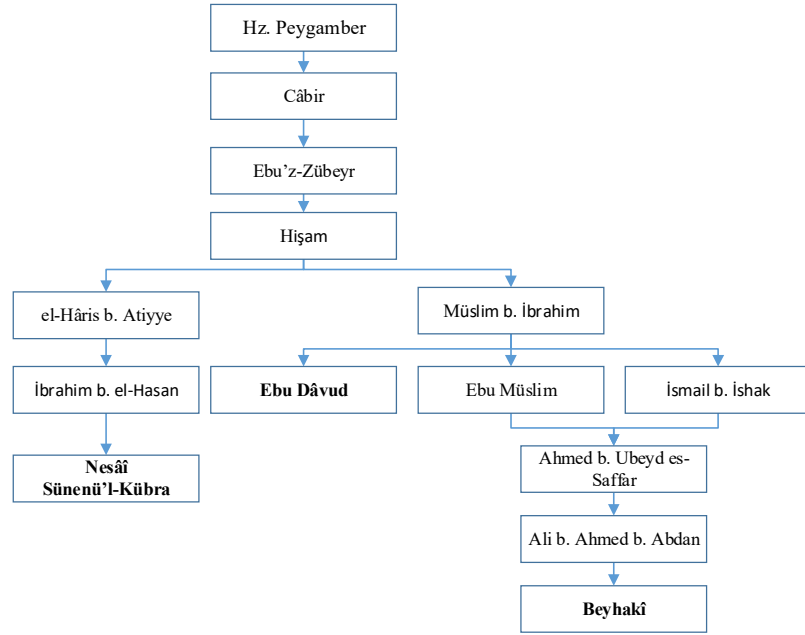
¹⁰⁸ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5b; AÜDTCF nüshasında ve 1300 tarihli baskıda bulunmamaktadır.

¹⁰⁹ Ebû Dâvud, **Sünen**, Tıb, 5, (H. No: 3863).

¹¹⁰ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, Kitabu'd-Dahâyâ, 82, (H. No: 19531), C. 9, s. 571.

¹¹¹ Nesâî, Ebu Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303), **Kitâbu's-Sünenü'l-Kübrâ**, Thk. Hasan Abdu'l-Mun'im Şelebî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001, C. 7, s. 94, (H. No: 7553).

Hadis Kullanımı

Şuayb Arnaût Ebu Dâvud'un nakline sahih li gayrihi hükmünü vermiştir. Aslında isnaddaki râviler sikadır ancak Ebu'z-Zübeyr, Câbir'den semainı tasrih etmemiştir.¹¹² Beyhakî de hadisi, hocaları kanalıyla Ebu Dâvud'un isnadıyla tahrîc etmiştir.

4.18. İbn Mâce'nin tahrîc ettiği Hz. Ali rivayetinde: “Cibril-i Emin, Peygamberimize (s.a.v), ‘boynunun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuzu arasından hacamat ol’ diye nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v) da ikisi boynunun iki tarafındaki damarlardan biri de iki omuzu arasından olmak üzere üç defa hacamat oldu.”¹¹³

Müellifin bu nakli, Cebrail'in Hz. Peygamber'e nazil olması kısmı hariç, 15 numaralı hadiste konu edilen Hz. Peygamber'in boynunun iki tarafındaki damarlardan ve iki omuzu arasından hacamat olduğunu ifade eden hadisle aynıdır. Bundan dolayı burada, Cebrail'in indiğini bildiren kısmın var olduğu hadislerin tahrîci yapılmıştır. Nitekim bunu İbn Mâce, Hz. Ali'den Süveyd b. Saîd ← Ali b. Müshir ← Sa'd el-İşkâf ← el-Esbağ b. Nübâte ← Hz. Ali tarihiyle nakletmiştir.¹¹⁴

¹¹² Ebû Dâvûd, **Sünen**, C. 6, s. 13.

¹¹³ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 5b; AÜDTCF, Vr. 13a-13b; 1300 tarihli baskı, s. 7. Ayrıca bu hadisten sonra “İkisi omuzları arasından biri de boynundaki damarlardan oldu.” şeklinde bir başka rivayet nakledilmektedir. Bk. s. 7.

¹¹⁴ İbn Mâce, **Sünen**, Tıb, 21, (H. No: 3482).

el-Esbağ b. Nübâte'nin zayıf olmasından dolayı hadisin isnadı zayıftır. Bununla birlikte Ebu Dâvud, İbn Mâce ve Tirmizî'nin hasen hükmünü vererek Enes'ten naklettikleri hadis bunun şâhididir.¹¹⁵

4.19. Abdurrahman İbn Ebî Leylâ rivayetinde; “Lebîd b. A’sam adındaki bir Yahudi, Rasûlullah’a (s.a.v) sihir yaptığıında, başının ortasından hacamat oldu.”¹¹⁶

Yazarın naklettiği bu hadis sadece İbn Sad’ın *Tabakât*’ında Hişâm Ebu’l-Velîd et-Tayâlisî ← Ebu Avâne ← Husayn ← Abdurrahman İbn Ebî Leylâ isnadıyla tespit edilmiştir.¹¹⁷

Abdurrahman İbn Ebî Leylâ tâbiûn neslinden olduğu için sened mürseldir.

4.20. Akra’ b. Hâbis Rasûlullah’a (s.a.v) gelip *لم احتجت وسط رأسك* yani “Niçin başının ortasından hacamat oldun.” dediğinde Hz. Peygamber: “Baştan hacamat olmada baş ve diş ağrılarına, gaflet uykusuna (sübate), abraş, cünun ve cüzzam hastalıklarına şifa vardır.” diye cevap verdi.¹¹⁸

Bu hadis de sadece İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ında Hâşim b. el-Kâsım ← Leys (İbn Sa’d) ← el-Haccâc b. Abdullah el-Hımyerî ← Bukeyr b. el-Eşec ← el-Akra’ b. Hâbis ← Hz. Peygamber senediyle tespit edilmiştir.¹¹⁹

4.21. İbn Abbas rivayetinde, Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Baştan hacamat olmak yedi türlü hastalığa fayda verir: Cünun, cüzzam, abraş, uyuklama, baş, diş ve göz ağrılarına.”¹²⁰

Hadisi Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*’inde¹²¹ İbn Adî ise *el-Kâmil fi Duafâi’r-Ricâl*’inde¹²² aşığıdaki isnadla nakletmişlerdir.

300

¹¹⁵ Bûsîrî, Ebu’l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekir b. İsmail el-Kinânî (v. 840), *Misbâhu’z-Zücâce fi Zevâidi İbn Mâce*, Thk. Muhammed el-Müntekâ el-Kişnâvî, Dâru’l-Arabiyye, Beyrut, 1403, C. 4, s. 62. (Şâmîle)

¹¹⁶ Eskişehirî, *Hacamat Risalesi*, Vahid Paşa, Vr. 5b; AÜDTCF, Vr. 14a-14b; 1300 tarihli baskı, s. 7.

¹¹⁷ İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, C. 2, s. 179.

¹¹⁸ Eskişehirî, *Hacamat Risalesi*, Vahid Paşa, Vr. 6a; AÜDTCF, Vr. 14b-15a; 1300 tarihli baskı, s. 7-8.

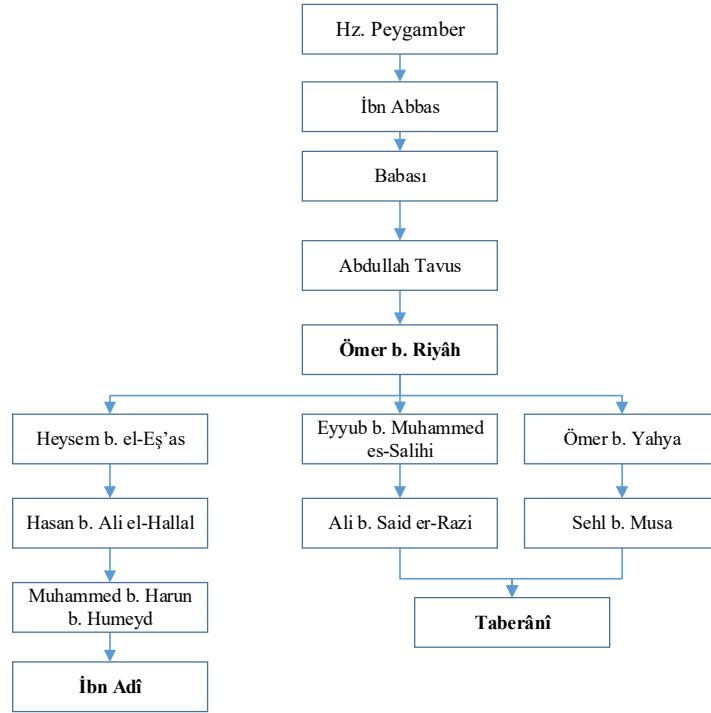
¹¹⁹ İbn Sa’d, *Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr*, C. 1, s. 384; Ali el-Kâri, *Cem’u’l-Vesâil*, C. 2, s. 181.

¹²⁰ Eskişehirî, *Hacamat Risalesi*, Vahid Paşa, Vr. 6a. AÜDTCF nüshasında râvi ismi hazfedilmiştir. Bk. Vr. 15b; Aynı durum 1300 tarihli baskıda da vardır. Ayrıca hacamatın mahalleri ile faydalı olduğu günleri beyan eden üçüncü bâbda zikredilmektedir. Bk. s. 8.

¹²¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, C. 11, s. 29, (H. No: 10938).

¹²² İbn Adî, Ebu Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî (v. 365), *el-Kâmil fi Duafâi’r-Ricâl*, Thk. Mâzin es-Sersâvî, Mektebetü’r-Rüşd, Yrs., Trs. C. 7, s. 467.

Hadis Kullanımı

Baştan hacamat olmanın fazileti konusunda İbn Adî'nin Ömer b. Riyâh ← Abdullah b. Tâvus ← Babası ← İbn Abbas tarikiyle merfû olarak tahrîc ettiği hadis zayıftır. Çünkü hadisin râvilerinden Ömer b. Riyâh metruktür. Fellâs ve diğerleri onu yalancılık ile itham etmişlerdir.¹²³ Amr b. Ali, onun deccal olduğunu söylemiştir.¹²⁴ O, İbn Tâvus'un azatlı kölesidir ve ondan batıl şeyler nakleder. Ona mütâbî olan kimse de yoktur bundan dolayı hadisindeki zayıflık açıktır.¹²⁵ Mîrek ise şöyle demektedir: Lakin hadisin şâhidini İbn Sa'd, Leys b. Sa'd ← el-Haccâc b. Abdillâh ← Bukeyr b. el-Eşec ← Akra' b. Hâbis tarikiyle tahrîc etmiştir. Bu mürsel olsa bile râvileri sikadır ve Hz. Peygamber'in onu yaptırdığı kesin sabit olmuştur.¹²⁶ İbn Hacer de başın ortasından hacamat yaptırmanın çok faydalı olduğunu doktorlara nispetle belirtmektedir.¹²⁷ Mîrek'in şâhid olarak gösterdiği, yukarıda İbn Sa'd'dan naklen verilen yirmi numaralı hadistir.

4.22. Ebu Dâvud rivayetinde, bir kimse sırtüstü yattığında başının yere gelen kısmından hacamat olmak konusunda Hz. Peygamber: "Yetmiş iki türlü derde şifa olur." demiştir.¹²⁸

¹²³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, c. 10, s. 152.

¹²⁴ İbn Adî, **el-Kâmil**, C. 7, s. 465.

¹²⁵ İbn Adî, **el-Kâmil**, C. 7, s. 467.

¹²⁶ Ali el-Kâri, **Cem'u'l-Vesâil**, C. 2, s. 180-181.

¹²⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, c. 10, s. 152.

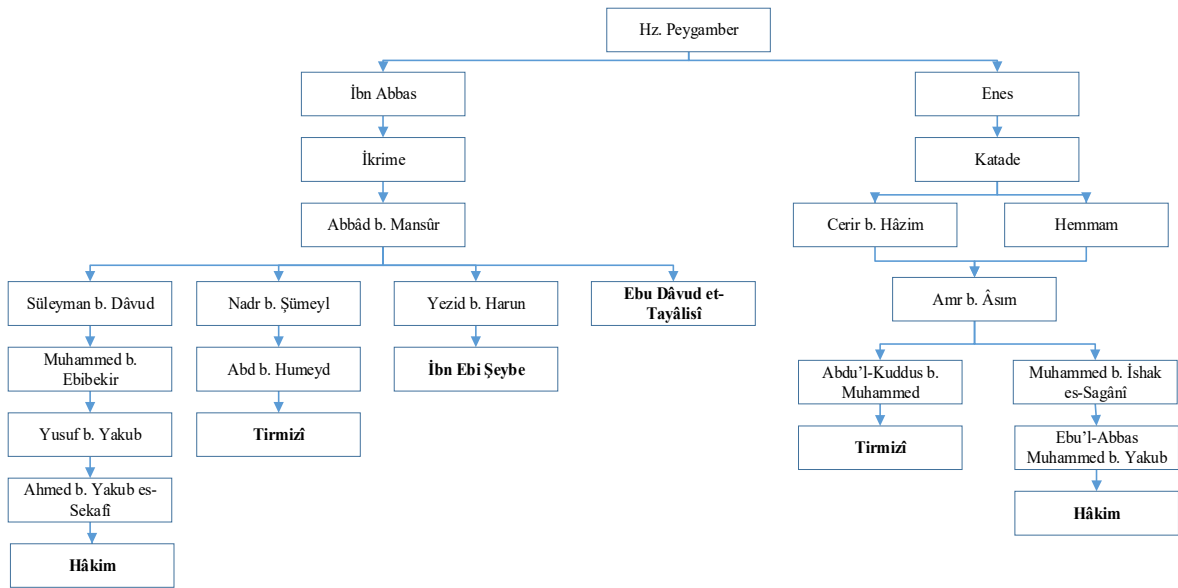
¹²⁸ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 6a; AÜDTCF, Vr. 15b-16a; 1300 tarihli baskıda üçüncü bâbda zikredilmektedir. Bk. s. 8.

Ebu Dâvud'dan nakledilen bu hadis *Sünen*'inde tespit edilememiştir. Ancak Taberânî, Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî ← Muhammed b. Musa el-Haraşî ← İsa b. Şuayb ← ed-Deffâ' Ebu Ravh el-Kaysî ← Abdu'l-Hâmid b. Sayfî ← Babası ← Dedesi ← Hz. Peygamber¹²⁹ tarikiyle tahrîc etmiş, Ebu Nuaym da aynı isnadla ondan nakletmiştir.¹³⁰

Risalenin başından beri hacamat yaptırmanın zararlı olduğu günler, fayda ve fazileti ile hacamat yaptırılacak uzuvlar hadislerle ele alınmıştır. Bundan sonra ise hacamat yaptırmanın faydalı olduğu günler yine Hz. Peygamberin söz ve fiilleriyle temellendirilmiştir.

4.23. Enes'ten nakledilen hadiste: “Rasûlullah (s.a.v) ayın on yedisinde veya on dokuzunda veya yirmi birinde hacamat olurdu.”¹³¹

Hadisi ikiye farklı senedle Tirmizî¹³² ve Hâkim¹³³ birer tarikle de Ebu Dâvud et-Tayâlisî¹³⁴ ve İbn Ebî Şeybe¹³⁵ aşağıdaki isnadla nakletmişlerdir.

Tirmizî, Enes'den tahrîc hadis ile Abbâd b. Mansûr ← İkrime ← İbn Abbas tarikiyle naklettiği hadise hasen-garib demiştir.¹³⁶ Hâkim, Hemmâm b. Yahya ve Cerîr b.

¹²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, C. 8, s. 42, (H. No: 7306).

¹³⁰ Ebu Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, 80, H. No: 302, s. 365-366.

¹³¹ Eskişehirî, *Hacamat Risalesi*, Vahid Paşa, Vr. 6b; AÜDTCF, Vr. 17a; 1300 tarihli baskı, s. 9.

¹³² Tirmizî, *Sünen*, Tıb, 12, (H. No: 2051, 2053).

¹³³ Hâkim, *Müstedrek*, Tıb, 55, (H. No: 7477); Tıb, 144, (H. No: 8254).

¹³⁴ Ebü Dâvud et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvud el-Cârüd (v. 204), *Müsned*, Thk. Muhammed Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, İmbâbe, 1999, C. 4, s. 388, (H. No: 2788).

¹³⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, H. No: 24141.

¹³⁶ Tirmizî, *Sünen*, s. 472.

Hâzim ← Katâde ← Enes tarikiyle naklettiği hadise Şeyhayn'ın şartına göre sahihtir ancak tahrîc etmemişlerdir derken Zehebî de aynı kanaati paylaşmaktadır.¹³⁷ Abbâd b. Mansûr ← İkrime ← İbn Abbas kanalıyla naklettiğine ise sahihu'l-İsnaddır ancak Buhârî ile Müslim tahrîc etmemiştir¹³⁸ demektedir.

4.24. Tirmizî rivayetinde Hz. Peygamber: “Bir kimse ayın on yedisinde, on dokuzunda veya yirmi birinde hacamat olursa tüm dertlerine şifa olur.” buyurdular.”¹³⁹

Tirmizî'den nakledilen hadis ne *Sünen*'inde ne de *Şemâil*'inde tespit edilebilmiştir. Ancak Ebu Dâvud, Ebu Tevbe er-Rebî' b. Nâfî' ← Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî ← Süheyl ← Babası ← Ebu Hureyre¹⁴⁰ isnadiyla tahrîc etmiş, Beyhakî de hocaları vasıtasıyla Ebu Dâvud'dan nakletmiştir.¹⁴¹

Şuayb Arnaût, hadisin isnadının zayıf olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Sâcî'nin, Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî hakkında “Süheyl ve Hişâm'dan mütâbii olmayan hadisler nakleder.” dediğini aktararak bu hadisle teferrüd ettiğini söylemiştir.¹⁴²

Hacamatın hangi günde yaptırılması gerektiğine dair İbn Hacer şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır. Rivayetlerde bir ayın farklı günleri varid olmuştur. Onlardan biri de Ebu Dâvud'un Ebu Hureyre'den merfû olarak naklettiği: “Kim ayın on yedisinde veya on dokuzunda veya yirmi birinde hacamat olursa her derde şifadır.” hadisidir. Bu, Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî'nin Süheyl b. Ebî Sâlih'den rivayetidir. Çoğu Saîd'i sika kabul etmiş ancak bazıları hıfz cihetiyle leyyin saymışlardır. Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin, İbn Abbas'tan naklettikleri hadis bunun şahididir ve ricali de sikadır. Ancak mualleldir. Bir başka şahidi de İbn Mâce'nin Enes'ten naklettiği hadistir ama onun da senedi zayıftır. Tirmizî de bir başka vecihten yine Enes'ten Hz. Peygamber'in (s.a.v) fiili olarak nakletmiştir. Bu hadislerin varlığından dolayı bir şey sahih olmaz. Hanbel b. İshak: Ahmed kanın ihtiyaç duyduğu herhangi bir saatte ve vakitte hacamat olurdu, demiştir. Ancak doktorlar, hacamatın ayın ikinci yarısında hatta üçüncü çeyrekte daha faydalı olduğunda ittifak etmiştir.¹⁴³

¹³⁷ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 234.

¹³⁸ Hâkim, **Müstedrek**, C. 4, s. 454.

¹³⁹ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 6b-7a; AÜDTCF, Vr. 17b; 1300 tarihli baskı, s. 9.

¹⁴⁰ Ebû Dâvûd, **Sünen**, Tıb 5, (H. No: 3861).

¹⁴¹ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, Dahâyâ, 83, (H. No: 19535), C. 9, s. 572.

¹⁴² Ebû Dâvûd, **Sünen**, c. 6, s. 11.

¹⁴³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, c. 10, s. 150.

4.25. Bir rivayette **سببه غلبة الدم** vaki olmuştur. Yani “galebe-i demden kaynaklanan tüm hastalıklara şifa olur.”¹⁴⁴ denilmektedir.

Müellifin verdiği lafızla herhangi bir hadis eserinde tespit edilememiştir. Ancak İbn Mâce'nin, Süveyd b. Saîd ← Osman b. Matar ← Zekeriyya b. Meysera ← en-Nehhâs b. Kahm ← Enes b. Mâlik tarikiyle naklettiği hadiste **ولا يتبغ بأحدمم الدم فيقتله** lafzıyla yani “kan fazlalaşarak sizden birine galebe çalıp onu öldürmesin” şeklinde nakledilmektedir.¹⁴⁵ Bununla birlikte müellifin kullandığı ibare, *Şemâil* şerhi olan İbn Hacer el-Heytemî'nin *Eşrefü'l-Vesâil*'inde hadisin izahı bağlamında zikredilmektedir.¹⁴⁶

Müellif, hacamat yaptırmanın faydalı olduğu günlere dair hadisleri naklettikten sonra, aşağıda İbn Mâce'den nakledilecek hadisle arasını bulma düşüncesiyle bu günlerin çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar olmazsa anlamına geldiğini belirtmektedir.

4.26. İbn Mâce'nin İbn Ömer'den naklettiği hadiste Hz. Peygamber: “Hacamat, hafızın hıfzını ve âkilin aklını artırır. Sizler pazartesi, salı ve perşembe günleri hacamat olun, çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günlerinden ictinab edin.” buyurmaktadır.¹⁴⁷

Bu hadisin tahrîc ve değerlendirmesi bir nolu hadisin izahında yapıldığı için burada tekrar ele alınmayacaktır.

4.27. Ebu Dâvud'dan bir rivayette salı günü hacamat olmak mekruhtur diye vaki olmuştur. Zira “Salı gününde bir zaman vardır ki onda dem-i munkatı olmaktan korkulur.”¹⁴⁸

Hadisi Ebu Dâvud, Musa b. İsmail ← Ebu Bekre Bekkâr b. Abdilazîz ← Halası Kebşe bt. Ebî Bekre ← (Musa b. İsmail rivayetinde Keyyise bt. Ebî Bekre) ← Ebu Bekre ← Hz. Peygamber tarikiyle¹⁴⁹ tahrîc etmiştir.

Muhakkik Şuayb Arnaût: Bekkâr b. Abdilazîz'in zayıflığı ve halasının meçhul olmasından dolayı isnadı zayıftır, değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁵⁰

4.28. Başka bir rivayette: “Aç karnına hacamat olmakta şifa, tok karnına dert vardır. Ayın on yedisinde olmak şifa, salı günü beden için sıhhattir. Allah'a kalem ederim ki

¹⁴⁴ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 7a; AÜDTCF, Vr. 17b-18a; 1300 tarihli baskı, s. 9.

¹⁴⁵ İbn Mâce, **Sünen**, Tıb, 22, (H. No: 3486).

¹⁴⁶ İbn Hacer el-Heytemî, **Eşrefü'l-Vesâil**, s. 528.

¹⁴⁷ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 7a; AÜDTCF, Vr. 18a-18b; 1300 tarihli baskı, s. 9.

¹⁴⁸ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 7b; AÜDTCF, Vr. 19a; 1300 tarihli baskı s. 9. “Dem-i munkatı olmaktan korkulur.” Cümlesi kanın kesilmemesinden veya galebe çalmasından korkulur diye tercüme edilmiştir.

¹⁴⁹ Ebû Dâvûd, **Sünen**, Tıb, 5, (H. No: 3862).

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, **Sünen**, C. 6, s. 13.

dostum Cibril bana hacamatı çokça tavsiye etti. Hatta ben hacamatın zorunlu olduğunu zannettim.¹⁵¹ Hadisi Deylemî, Enes'ten senedsiz bir şekilde nakletmektedir.¹⁵²

Müellif, salı günü hacamat yaptırmanın mekruh olduğunu ifade eden hadisten sonra mezkûr günde hacamat yaptırmanın beden açısında sağlıklı olduğunu ifade eden başka bir rivayet nakletmekle kanaatini izhar etmiş olmaktadır. Bu, aynı zamanda risalede zikredilen son hadis olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Osman b. Musa, alternatif tıbbın önemli konularından biri olan hacamat meselesini, risaleye verdiği isme sadık kalarak ne fihhi ne dilsel ne de başka bir tartışmaya girmeden işlemiştir. Özellikle dilinin Türkçe olması, muhatap kitlenin anlaması ve uygulaması açısından pratik bir amaca matuftur. Risalenin zikredilen müspet yönleri yanında, bazı eksik taraflarının bulunduğu da belirtilmelidir. Özellikle konuların sıralanması, ele alınma tarzı, başlık içerik uyumsuzluğu ve konular arasında bağ kuramama gibi metodolojik noksanlıklar göze çarpmaktadır. Sayılan bu eksiklere rağmen çalışmamızda, o günkü ilmî anlayışı yansıtmaya için risalenin muhtevası, müellifin tertibine sadık kalarak verilmiştir. Böylece o dönemin ilim anlayışına ayna tutulmaya çalışılmıştır.

305

Müellif konuyu ele alırken bazen tabiplerden ve müneccimlerden görüşler aktarsa da risalenin temelini Hz. Peygamber'den nakledilen uygulama ve sözler oluşturmaktadır. Bundan dolayı oldukça yoğun hadis kullanımı dikkat çekmektedir. Naklettiği yirmi sekiz hadisten on ikisini musannif ismiyle, on ikisini sahabî ravi adıyla, dördünü ise bir rivayette formunda vermektedir. Zikredilen musannif isimlerinin biri hariç hepsi Kütüb-i Sitte müellifleridir. Kullanılan hadisleri böyle bir taksime tabi tutmak, hem risalenin kaynaklarını görmek, hem de yazarın kaynak kullanımındaki hassasiyetini değerlendirmek açısından önemlidir. Zira genel olarak doğru kaynak kullanımına riayet etse de bazen dikkatsiz davrandığı görülmektedir. Çünkü musannif ismi zikrederek naklettiği hadislerden bazıları, başka kaynaklarda yer almakla birlikte, o eserlerde tespit edilememiştir. Buhârî hadisinde ise farklı lafızlarla vermiştir. Bu durum, müstensih hataları, dikkatsizlik, kullandığı nüshaların farklı olma ihtimali veya eserin aslını görmeden başka bir kaynaktan

¹⁵¹ Eskişehirî, **Hacamat Risalesi**, Vahid Paşa, Vr. 7b; AÜDTCF, nüshasında merfû hadisler nakledildikten sonra Ahmed b. İsmail'den "Kim cuma günü hacamat olursa hastalıktan ölür." sözü hikâye edilmektedir. Bk. Vr. 19a-19b; 1300 tarihli baskı, s. 9.

¹⁵² Deylemî, **Firdevs**, C. 2, s. 153, (H. No: 2776).

nakil gibi sebeplerden kaynaklanabilir. Ancak nüshalar arasında görülen farklılıklar, müstensih hatası olma ihtimalini çok daha güçlendirmektedir. Çünkü çalışmamıza esas teşkil eden nüshada yirmi sekiz hadis varken AÜDTCF Kütüphanesi'ndeki nüshada yirmi altı, 1300 tarihli baskıda ise sadece yirmi bir tane bulunmaktadır. Ayrıca 4/9 numarada tahrîcini yaptığımız hadis, çalışmamıza esas teşkil eden nüshada Ebu Dâvud'dan, AÜDTCF Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshada ise Tirmizî'den nakledilmektedir ki yapılan taramalara göre doğrusu da bu olmalıdır.

Risalede; hacamat yaptırmanın zararlı ve faydalı olduğu günlerin tayini ile ilgili toplam sekiz hadis kullanılmıştır. Yapılan tahrîc ve değerlendirmelerden bu hadislerin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müellif, hacamat yaptırmanın zararlı olduğu günleri bildiren hadisleri naklettikten sonra, hadisi inkâr edip çarşamba günü hacamat yaptırdığı için abraş olan muhaddis kıssasını anlatmaktadır. Kıssanın içeriği dikkate alınınca yazarın hadisler zayıf da olsa, amel edilmesi kanaatinde olduğunu ihsas ettirmektedir. Bununla birlikte yapılan değerlendirmelerden vücuttaki kanın durumuna göre hareket edilmesi ve ihtiyaç halinde yaptırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in hacamat yaptırdığı ve önemli tıbbi yöntemlerden biri olarak tavsiye ettiğini ifade eden hadisler sahih olarak değerlendirilmektedir. Çünkü olaylar ve bağlamlar farklı olsa da Hz. Peygamberin hacamat olduğu rivayetlerdeki ortak noktadır. Bizatihi kendisinin yaptığı uygulamayı insanlara tavsiye etmesi de gayet doğaldır.

306

Kullanılan hadislerin çoğunluğu tasnif dönemi hadis eserlerinde bulunmaktadır. Ayrıca İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı ile bazı *Şemâil* şerhlerinden de istifade edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Ali el-Kârî'nin *Cem'u'l-Vesâil*'i, gerek konunun işlenişi gerekse kullanılan hadis lafızlarının benzetmesinden dolayı dikkat çekicidir. Örneğin hacamat ve fasd arasındaki farkla başlamaları, tahrîc ve değerlendirme kısmındaki 4/6 numaralı Enes'ten nakledilen hadisteki *وَلَقَدْ أَوْصَانِي خَلِيلِي جَبْرِيلُ بِالْحَجَامَةِ* Arapça söz diziminin birebir aynı olması bunu göstermektedir. Ancak bu benzerlikler, risalenin özgün olmasına hâlel getirecek türden değildir. Risalenin, özelde hadis genelde kaynak kullanımını açısından oldukça zengin, verdiği bilgiler açısından da özgün olduğu söylenebilir.

Fıkhi mülahazalara ve kelime izahlarına hiç girmemesi, hacamatın fayda ve zararı cihetiyle bir ayın tüm günlerini ayrı ayrı değerlendirmesi gibi oldukça orijinal yönleri bulunmaktadır. Yazarın aktardığı bu bilgilerin modern tıp açısından ne ifade ettiği, ilgili bilim adamlarının yapacağı çalışmalarla ayrıca ortaya konulmalıdır. Çünkü yazar, başka

hiç bir kaynakta tespit edemediğimiz bu bilgileri, tabiplerin görüşü olarak nakletmektedir. Bu ise disiplinler arası bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Hacamat ile fâsd kelimeleri arasındaki farka temas etmesi, konuyla ilgili verdiği bilgiler ve yaptığı yorumlar, günümüzdeki bazı telakkilerin yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Zira günümüzde hacamat kelimesi “kan aldirmek” olarak telakki edilmekte ve hadis metinleri de bu cihetle tercüme edilmektedir. Ancak risaledeki bilgilere göre; hacamat, bildiğimiz şekliyle kan aldirmek olmayıp bazı kurallar çerçevesinde, belirli bir zamanda ve kendine has bir yöntemle deriye (yüzeğe) yakın kılcal damarlardaki kirli kanı almayı sağlayan tıbbî bir kavramdır.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebu Bekir b. Hemmâm es-San'ânî (v. 211), **Musanef**, Thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, el Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1983,
- Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadis, Kahire, 1995.
- Ali el-Kârî, b. Sultan Muhammed el-Kârî (v. 1014), **Cem'u'l-Vesâil fi Şerhi's-Şemâil**, el-Matbaatü's-Şerefiye, Mısır, 1318.
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî (v. 458), **Sünenü'l-Kübra**, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Bezzâr, Ebubekir Ahmed b. Amr b. Abdulhâlık el-Atekî el-Bezzâr (v. 292), **Müsnedü'l-Bezzâr**, Thk. Âdil b. Sa'd, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 2006.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî el-Buhârî (v. 256), **el-Câmiu's-Sahîh**, Dâru's-Selâm, Riyad 1999.
- Bûsîrî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekir b. İsmail el-Bûsîrî el-Kinânî (v. 840), **Misbâhu'z-Zücâce fi Zevâidi İbn Mâce**, Thk. Muhammed el-Müntekâ el-Kişnâvî, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1403. (Şâmile)
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Behrâm ed-Dârimî es-Semerkindî (v. 255), **Sünen**, Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî, Riyad, 2000.
- Deylemî, Ebu Şuca' Şîrûye b. Şhredâr b. Şîrûye ed-Deylemî (v. 509), **el-Firdevs bi Me'suri'l-Hitâb**, Thk. Es-Saîd b. Besyûnî Za'lûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd el-Cârûd (v. 204), **Müsned**, Thk. Muhammed Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, İmbâbe, 1999.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275), **el-Merâsîl**, Thk. Abdulazîz İzzeddin es-Seyrevân, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1986.

_____, **Sünen**, Thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kâmil Karabelli, Dâru'r-Risaleti'l-Alemiyye, Dimeşk, 2009.

Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk el-İsfahânî (v. 430), **et-Tıbbu'n-Nebevî**, Thk. Mustafa Hıdır Dönmez et-Türkî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsîlî (v. 307), **Müsned**, Thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1992.

Eskişehirî, Osman b. Musa, **Hicâmet Risalesi**, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, No: 43.

_____, **Hicâmet Risalesi**, AÜDTCF Kütüphanesi, Üniversite A 302 Koleksiyonu, Konu No: 610.

<http://yazmalardtcf.ankara.edu.tr/yazmaeser.php?genel=hacamat&basitAra=1&karakterEslmesi=1&siralama=eserAdi&yetki=Normal&id=10594>, (25.05.2020).

_____, **Hicâmet Risalesi**, (2-9), İstanbul, 1300.

Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah (v. 405), **el-Müstedrek ala's-Sahîhayn**, Thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990. (Zehebî'nin *Telhîs'i* ile birlikte).

İbn Adî, Ebu Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî (v. 365), **el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl**, Thk. Mâzin es-Sersâvî, Mektebetü'r-Rüşd, Yrs., Trs.

İbn Ebî Hâtim, Ebu Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdris er-Râzî (v. 327), **Kitâbu'l-İlel**, Thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid ve Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysî, Mektebetü'l-Melik Fahd, Riyad, 2006.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî (v. 235), **Musanef**, Thk. Muhammed Avvâme, Şeriketü Dâri'l-Kıble, Cidde 2010.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Hacer el-Kinanî el-Askalânî (v. 852), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz, Muhammed Fuad Abdulbakî, Muhibbuddin el-Hatib, el-Matbaatu's-Selefiyye ve Mektebetuha, Kahire, Trs.

İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbuddin Ahmed b. Hacer el-Heytemî (v. 974), **Eşrefü'l-Vesâil ila Fehmi's-Şemâil**, Thk. Ebu'l-Fevâris Ahmed b. Ferid el-Mezîrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî (v. 273), **Sünen**, Thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad, 1999.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (v. 230), **Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr**, Thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. el-Cevzî (v. 597), **İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye**, Thk. İrşâdu'l-Hak el-Eserî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- _____, **Kitâbu'l-Mevzuât**, Thk. Abdurrahmân Muhammed Osman, Nâşir: Muhammed Abdu'l-Muhsin, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968.
- Karlığa, H. Bekir, “*Muhammed b. Mübârekşah*”, **DİA**, (559-560), İstanbul, 2005.
- Ma'mer b. Râşid, el-Ezdî (v. 153), **Kitabu'l-Câmi'**, Thk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut, 1983.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (v. 261), **el-Câmiu's-Sahîh**, Thk. Halîl b. Me'mun Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.
- Nesâî, Ebu Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, **Kitâbu's-Süneni'l-Kübrâ**, Thk. Hasan Abdu'l-Mun'im Şelebî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2001.
- Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Şifa Yayınları, İstanbul, 2016.
- Sindî, Muhammed b. Abdu'l-Hâdî Ebu'l-Hasan, Nureddîn es-Sindî, **Hâşiyetü's-Sindî ala Süneni İbn Mâce**, Dâru'l-Ciyl, Trs. (el-Mektebetü's-Şamile)
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (v. 360), **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, Thk. Hamdi Abdulmecid es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, Trs.
- Tekiner, Halil, “Eskişehirli Osman İbn Musa'nın Risâle-i Hacâmat (1860, 1883) Adlı Kitabı Üzerine Bir İnceleme”, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, 2014, (49-49).
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra b. Musa et-Tirmizî (v. 279), **Sünen**, Thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad 1999.
- _____, **eş-Şemâilu'l-Muhammediyye**, Thk. Üsâme er-Rahhâl, Dâru'l-Feyhâ, Dimeşk, 1999.